

Muhammed b. İbrahim'in *Manzûm Şir'atü'l-İslâm* Tercümesi (*Şir'a-i Manzûm*)***Necati İşler**

Dr. Öğrencisi, Ankara Üniversitesi (ROR ID: 01wntqw50)

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ph.D. Student, Ankara University, Institute of Social Sciences

Ankara/Turkey

necatiisler76@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9645-8320

Muhammad b. Ibrahim's Poetic *Shir'at al-Islâm* Translation (*Shir'a-i Manzûm*)**Abstract**

Muhammad b. Ibrahim is a poet who lived in the 15th and 16th centuries. His only work which we could reach is *Shir'a-i Manzûm*. It was translated from *Shir'at al-Islâm* into Turkish in 911/1505. *Shir'at al-Islâm* is a book of ilmihal (catechism) and ethics written in Arabic by famous Hanafi scholar İmâmzadâh (d. 573/1177). It was very popular in Ottoman society and among scholars. In the first part of this article, the commentaries and translations of *Shir'at al-Islâm* are introduced. In the second and third parts, there is content review of *Shir'a-i Manzûm* and Muhammad b. Ibrahim's translation methods. The longest poetic ilmihal (catechism) in Turkish Literature, *Shir'a-i Manzûm* is consists of 8442 couplets. The work, which was written in form of the mathnawî, was dedicated to the Ottoman Sultan Bayazid II (1481–1512). At the end of the Los Angeles copy of *Shir'a-i Manzûm*, it is stated that the poet was from Eceabat. Muhammad b. Ibrahim, who could write poetry in Arabic and Persian besides Turkish, skillfully used derivations, synonymous and puns in his work. Along with adhering to the source, he reflected his contributions to his work. There are also translations of many Qur'ân verses and hadiths in *Shir'a-i Manzûm* which is included in the religious group of mathnawîs.

The 15th and 16th centuries are considered as the golden age of the mathnawî type in Turkish Literature. During these centuries many different religious-mystical and moral mathnawî have been written. The translation made by Muhammad b. Ibrahim under the name of *Shir'a-i Manzûm* is one of these mathnawîs. There is no information about the literary personality of the poet. All the opinions mentioned in our article about his poetics are based on *Shir'a-i Manzûm*. It is understood from his work that Muhammad b. Ibrahim received a good madrasa education as well as his poetry skills. *Shir'a-i Manzûm* has a simple wording and the characteristics of Old Anatolian Turkish. The wording of the work is very similar to the other mathnawîs

* Bu çalışma, Prof. Dr. Zülfişkar Güngör danışmanlığında, “Muhammed b. İbrahim'in *Manzûm Şir'atü'l-İslâm* Tercümesi (*Şir'a-i Manzûm*)” başlığıyla hâlen hazırlıyor olduğumuz doktora tezimiz esas alınarak hazırlanmıştır. (Ankara Üniversitesi, Ankara) This article is extracted from my doctorate dissertation entitled “Muhammad b. Ibrahim's Poetic *Shir'at al-Islâm* Translation” (Ph. D. Dissertation, Ankara University, Ankara, Thesis Advisor: Prof. Dr. Zülfişkar Güngör, already ongoing). Makaledeki beyitlerin sağında yer alan varak numaraları *Şir'a-i Manzûm*'ün Manisa nüshasına aittir.

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism

Gelis/Received: 14 Haziran/June 2020 | **Kabul/Accepted:** 29 Ağustos/August 2020 | **Yayın/Published:** 20 Eylül/September 2020

Atıf/Cite as: Necati İşler, “Muhammed b. İbrahim'in *Manzûm Şir'atü'l-İslâm* Tercümesi (*Şir'a-i Manzûm*) = Muhammad b. Ibrahim's Poetic *Shir'at al-Islâm* Translation (*Shir'a-i Manzûm*)”, *Eskiyeeni* 41 (Eylül/September 2020), 775-812.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeeni.764234>

Copyright © Anadolu İlahiyat Akademisi/Anatolian Theological Academy, 06050, Ankara, Turkey | www.anilakademi.com

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

written in its period. Süleymân Çelebi's Wasilat al-Najât; Yazıcıoğlu Mehmed's *Muhammediya*, İbrahim Tennüri's *Gulzâr-ı Ma'nawî*, Hamdullah Hamdi's *Mawlid*, Zaifi's *Majma'u al-Anvâr*, Dâvud-ı Halveti's *Gulshan-i Tawhid* are similar mathnawîs belonging to that period. Since *Shir'a-i Manzûm* is a religious-didactic work, the translator used a clear wording. Since *Shir'at al-Islâm*, which is the source of *Shir'a-i Manzûm*, was written in Arabic in Bukhara in the 12th century, it contains many Arabic words and phrases. The translator makes his poetry understandable by giving the Turkish of these words and phrases in the couplet or afterwards. *Shir'a-i Manzûm* has the classical arrangement of the mathnawî type. The work begins with basmalah, hamdalah and salvalah and continues with couplets on tawhid and naat. The poet explains why he wrote his work after praising the Sultân Bâyezid II (1481-1512). After this entry, it is passed to the section where the main subject is handled. In addition to worships, we also find other topics in these chapters.

Six manuscripts copies of *Shir'a-i Manzûm* have been identified so far. Manisa Public Library, University of California Los Angeles Library and Presidency of the Republic of Turkey Presidency of Religious Affairs Library copies were announced to the world of science for the first time with this study. The Fahri Bilge copy mentioned by Agah Sırrı Levend could not be reached. Ahmet Aydın made a master's degree on a part of the work in 2016 based on Süleymaniye Library Hacı Mahmud copy which is mentioned in *Osmanlı Müellifleri (Ottoman Authors)* and Süleymaniye Library Manuscript Donations copy. Egyptian National Library copy was reproduced from the Hacı Mahmud copy. In our ongoing PhD Dissertation, Manisa, Los Angeles and Hacı Mahmud copies are selected for the critical text, but other copies are also used. There have been remarkable studies in the field of poetic ilmihal (catechism) and poetic fiqh in Turkey in recent years. We believe that our article, which introduces the longest catechism of Turkish Literature, will make significant contributions to this field.

Keywords

Turkish-Islâmîc Literature, Shir'a-i Manzûm, Translation of Shir'at al-Islâm, Muhammad b. İbrahim, İmâmzâdah, İlmihal, Catechism, Religious Poetry, 15th and 16th Century

Muhammed b. İbrahim'in Manzûm Şir'atü'l-İslam Tercümesi (Şir'a-i Manzûm)

Öz

Muhammed b. İbrahim, 15 ve 16. yüzyıllarda yaşamış bir şairdir. Ulaşabildiğimiz tek eseri *Şir'a-i Manzûm*'dur. Bu eser, meşhur Hanefî âlimi İmâmzâde'nin (öl. 573/1177) *Şir'atü'l-İslam* adlı eserinden Türkçeye 911/1505 yılında tercüme edilmiştir. *Şir'atü'l-İslam*, Arapça olarak telif edilen bir ilmihal ve ahlâk kitabıdır. Bu eser, Osmanlı toplumu ve âlimleri arasında çok rağbet görmüştür. Bu makalemizin birinci bölümünde *Şir'atü'l-İslam*'ın şerh ve tercümeleleri tanıtılmıştır. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise *Şir'a-i Manzûm*'un muhteva incelemesi ve Muhammed b. İbrahim'in tercüme metodu yer almaktadır. Türk Edebiyatı'nın en uzun manzum ilmihali olan *Şir'a-i Manzûm* 8442 beyitten oluşmaktadır. Mesnevî nazım şekliyle telif edilen eser, Sultân II. Bâyezîd'e (1481-1512) ithaf edilmiştir. Los Angeles nüshasının sonunda şairin Eceabatlı olduğu bilgisine yer verilmektedir. Türkçenin yanında Arapça ve Farsça ile de şiir yazabilen Muhammed b. İbrahim, müştak, müteradif ve cinasları eserinde ustalıkla kullanmıştır. Kaynak esere bağlı kalmakla birlikte kendi katkılarını da eserine yansıtmıştır. Dînî içerikli mesnevîler gurbuna giren *Şir'a-i Manzûm*'da birçok ayet ve hadisin de manzum tercümesi vardır.

15. ve 16. yüzyıllar Türk Edebiyatı'nda mesnevî türünün altın çağı olarak kabul edilir. Bu dönemde çok sayıda dinî-tasavvufî ve ahlâkî mesnevîler yazılmıştır. Muhammed b. İbrahim tarafından *Şir'a-i Manzûm* adıyla yapılan tercüme de bu mesnevîlerden birisidir. Şairin edebî şahsiyetiyle ilgili hiçbir kaynaktan bilgi bulunmamaktadır. Edebi şahsiyeti ile ilgili makalemizde zik-

redilen bütün kanaatler *Şir'a-i Manzûm*'a dayanmaktadır. Muhammed b. İbrahim'in şiir kabiliyeti yanında iyi bir medrese tahsili de görmüş olduğu eserinden anlaşılmaktadır. Sade bir dile sahip olan *Şir'a-i Manzûm*, Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşımaktadır. Eserin dili, döneminde yazılan dînî muhtevaya sahip diğer mesnevilere çok benzemektedir. Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ının, Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediye*'sinin, İbrahim Tennûri'nin *Gülzâr-ı Ma'nevî*'sinin, Hamdullah Hamdi'nin *Mevlid*'inin, Zaîfî'nin *Mecma'u'l-Envâr*'ının, Dâvud-ı Halvetî'nin *Gülşen-i Tevhid*'inin dil özelliklerini *Şir'a-i Manzûm*'da da görebiliriz. Dînî-didaktik bir eser olması hasebiyle mütercim, mümkün mertebe anlaşılır olmaya gayret etmiştir. *Şir'a-i Manzûm*'a kaynaklık eden *Şir'atü'l-İslam*, 12. yüzyılda Buhara'da Arapça olarak telif edilmiştir. Bu yüzden tercümede Arapça kelime ve tamlamalara da sık rastlanmaktadır. Beyit içinde ya da devamında mütercim bu kelime ve tamlamaların Türkçelerini de vererek şiirini anlaşılır kılmaktadır. *Şir'a-i Manzûm*, mesnevî türünün klasik tertibine sahiptir. Eser, besmele, hamdele ve salvele ile başlayıp tevhit ve naat beyitleri ile devam eder. Şair, devrin padişahı Sultân II. Bâyezîd'i (1481-1512) övgüyle andıktan sonra eserini niçin yazdığını açıklar. Bu "giriş" in ardından "konunun işlendiği bölüme" geçilir. İbadetlerin yanı sıra hayata dair diğer konuları da bu fasıllarda buluruz.

Şir'a-i Manzûm'un bu güne kadar altı adet elyazma nüshası tespit edilebilmiştir. Manisa, Los Angeles ve Diyanet nüshaları ilk defa bu çalışmamızla ilim dünyasına duyurulmuştur. Agah Sırrı Levend'in zikrettiği Fahri Bilge nüshasına ise ulaşılammıştır. Ahmet Aydın tarafından eserin bir kısmı üzerine 2016 yılında yapılan yüksek lisans çalışmasında sadece Yazma Bağışlar nüshası ile *Osmanlı Müellifleri*'nde bahsi geçen Hacı Mahmud nüshası kullanılmıştır. Kahire'de bulunan nüsha ise, Hacı Mahmud nüshasından istinsah edilmiştir. Devam eden doktora tezimizde tenkitli metin için Manisa, Los Angeles ve Hacı Mahmud nüshaları seçilmekle birlikte diğer nüshalardan da istifade edilmektedir. Manzum ilmihal ya da manzum fıkıh türü alanında son yıllarda Türkiye'de kayda değer düzeyde çalışmalar yapılmıştır. Türk Edebiyatı'nın en hacimli manzum ilmihalinin ta-nıtın makalemizin bu sahaya önemli katkılar sunacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler

Türk-İslam Edebiyatı, Şir'a-i Manzûm, Manzûm Şir'atü'l-İslam Tercümesi, Muhammed b. İbrahim, İmâmzâde, İlmihal, Dînî Şiir, 15 ve 16. Yüzyıllar

Giriş

*Sünnetinden Ahmed'ün gel sâmi' ol
İki 'âlem eyelüğini câmi' ol*

Muhammed b. İbrahim

Bizleri yoktan var eden ve eşref-i mahlukat kılan yüce Rabbimiz, vahiyle ve peygamberlerle hayatımıza dokunmuştur. İslam'ı bize din olarak seçmiş ve sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed'i (s.a.v.) bizlere en güzel örnek olarak takdim etmiştir. Müslüman Türk milleti, tarihi boyunca Kur'an'ın ve hadislerin kılavuzluğunda hem örnek şahsiyetler yetiştirmiş hem de önemli eserler meydana getirmiştir. Bu eserlerin başında dîni geniş kitlelere öğretmeyi amaçlayan ilmihaller gelmektedir. Sözlükte "davranış bilgisi" anlamına gelen ilm-i hâl, bir Müslümanın inanç, ibadet, ahlak ve günlük hayata dair sahip olması gereken bilgileri ifade etmektedir.¹ Peygamberimiz

¹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317), 947; Hatice Kelpetin Arpaguş, "İlmihal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/139-141; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 194.

(s.a.v.) ilim öğrenmenin her Müslümana farz olduğunu buyurmuştur.² Bir Müslüman, dünya hayatına anlam katması ve ahiret saadetine nail olması için öncelikle bu bilgileri edinmelidir. Bu anlayıştan hareketle, erken dönemden itibaren namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetlerin yanı sıra inanç ve ahlak konularını da ele alan eserler telif edilmeye başlanmıştır. Bu eserler daha çok Arapça'dan Türkçeye manzum veya mensur olarak tercüme edilmiştir. Kutbuddin İznîkî'nin (öl. 821/1418) *Kitâbü'l-Mukaddime*'si Osmanlı döneminin ilk Türkçe ilmihali olarak kabul edilmektedir. Bu mensur eser, Ebû'l-Leys es-Semerkindî (öl. 373/983)'nin *Mukaddime fi's-Salât* isimli eserinden tercüme edilmiştir.³ Gülşehrî'nin (öl. 717/1317'den sonra) yazma nüshaları henüz tespit edilemeyen *Kudûrî Tercümesi*, Devletoğlu Yûsuf'un (öl. 828/1424'ten sonra) *Vikâye Tercümesi*, İbrahim Tennûrî'nin (öl. 887/1482) fikhî meseleleri tasavvufî açıdan da ele alan *Gülzâr-ı Ma'nevî*'si ise Anadolu sahasında yazılmış Türkçe manzum ilmihallerdir. Makalemizde incelediğimiz *Şir'a-i Manzûm* ise ilim dünyasında henüz yeterinde tanınmayan manzum bir ilmihaldir. *Şir'atü'l-İslam*'dan tercüme edilen bu eseri önemli kılan şey, hem Eski Anadolu Türkçesi ile telif edilmiş olması hem de Türk Edebiyatı'nın en hacimli manzum ilmihali olmasıdır.

1. Şir'atü'l-İslam'ın Şerh ve Tercümeleri

Şir'atü'l-İslam, Türkçeye çok sayıda şerh ve tercümesi yapılan meşhur bir ilmihaldir. İmâmzâde lakabıyla tanınmış olan Hanefî fakîhi Muhammed b. Ebî Bekr İbrahim eş-Şargî el-Buharî (öl. 573/1177) tarafından Arapça olarak telif edilmiştir.⁴ İbadetlerin yanı sıra günlük yaşamla ilgili birçok konuda âdâb ve sünnetlere yer veren eserin tam adı, *Şir'atü'l-İslam İlâ-dârî's-selâm*'dır.⁵ *Şir'atü'l-İslam*, şekil, muhteva ve işlev açısından bir ilmihal kitabı olduğu gibi aynı zamanda ahlak ve vaaz kitabıdır.⁶ *Şir'atü'l-İslam*, halka yönelik yazılmış doğrudan öğretici bir eserdir. Bununla birlikte sade bir halktan devlet başkanına kadar her tabakadan insana hitap edecek geniş bir muhtevaya sahiptir. Bu eser, Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetine uymanın gerekliliği, ilim

² İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâ'l-Kutubi'l-Arabiyye, ts.), "el-Mukaddime", 17 (No. 224), 1/81.

³ Hatice Kelpetin Arpağuş, "Bir Telif Türü Olarak İlmihal: Tarihî Geçmiş ve Fonksiyonu", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22/22 (2002), 32-33.

⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an-Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, çev. Rüştü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016), 1/835; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifler* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333), 2/54; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-Behiyye*, nşr. M. Bedreddin Ebû Firâs (Kâhire: 1324), 161; Hayruddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002), 6/54; Yusuf Ziya Kavakçı, XI. ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mavera'al-Nahr İslam Hukukçuları (Ankara: Sevinç Matbaası, 1976), 113-114; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 79-80.

⁵ Carl Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur, Supplementbande* (Leiden: Brill, 1937-1942), 1/642-643; Recep Cici, "İmâmzâde Muhammed b. Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/210.

⁶ Arpağuş, "Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmiş ve Fonksiyonu", 31; Mediha Aynacı, *Osmanlı Kuruluş Dönemi Türkçe İlmihal Eserleri Çerçevesinde İlmihallerin Fikhi Yönden Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 42.

öğrenmenin ve öğretmenin faziletleri, Allah'ı zikretmenin önemi, tevbe etmenin faydaları, zekât vermenin önemi, namazın âdâbı, orucun faziletleri, insan ilişkilerinde dikkat edilmesi gereken hususlar, komşu hakları, yolculuk âdâbı gibi fasıllarla ibadet, ahlak ve muamelata dair meseleleri Kur'an ayetleri ve Peygamber Efendimizin (s.a.v.) hadisleri ile ele almaktadır. Eser, adeta bir hadis şerhi niteliğindedir.

Şir'atü'l-İslam, hem halk arasında hem de Osmanlı âlimleri arasında çok rağbet görmüştür. Bir Müslümanın doğumundan ölümüne kadar bütün hayatına hadislerin ışığında rehberlik eden bu kitap, Anadolu'da çok tanınmış ve okunmuştur. Ayrıca Şir'atü'l-İslam, medreselerde, mekteplerde ve camilerdeki ders halkalarında okutulan bir hadis ve ilmihal kitabı olmuştur.⁷ Eser, günümüzde de aynı şöhret ve itibarını korumaktadır. Eserin daha çok 16 ve 17. yüzyıllara ait olan şerh ve tercümeleri kısaca şöyledir:

Seyyid Alizâde'nin *Mefâtihü'l-Cinân ve Mesâbihü'l-Cenân* Adlı Eseri: Şir'atü'l-İslam, Seyyid Alizâde diye de anılan Yakub b. Seyyid Ali er-Rûmî el-Bursevî (öl. 931/1524) tarafından *Mefâtihü'l-Cinân ve Mesâbihü'l-Cenân* adıyla Arapça olarak şerhedilmiştir.⁸ Eserin tesbit edebildiğimiz en eski nüshası 903/1497 tarihlidir.⁹ Sultân II. Bâyezîd Hân, Yakub b. Seyyid Ali'ye "Şir'a Şârihi" lakabını vermiştir.¹⁰ Eser, 1273/1856 yılında İstanbul'da neşredilmiştir.¹¹

Yahyâ b. Bahşî'nin *Şerhü Şir'ati'l-İslam Adlı Eseri: Şir'atü'l-İslam*'ın diğer bir Arapça şerhi de Yahyâ b. Bahşî b. İbrahim'e aittir.¹² Bu şerh yayınlanmamış ve hakkında herhangi bir akademik çalışma yapılmamıştır.¹³

Kurd Mehmed Efendi'nin *Mürşidü'l-Enâm İlâ-Dâri's-Selâm Fî-Şerhi Şir'ati'l-İslam* Adlı Eseri: Kurd Mehmed Efendi'nin (öl. 996/1588) *Mürşidü'l-Enâm İlâ-Dâri's-Selâm Fî-Şerhi Şir'ati'l-İslam* adıyla Arapça olarak telif ettiği kapsamlı bir şerhtir.¹⁴

⁷ Zekiye Güntan, XIX. Yüzyıl İstanbul Mutasavvıflarından Muhammed Murad Nakşibendî Ve Hülâsatü'ş-Şürüh İsmi Mesnevî Şerhinden İlk 1001 Beytin Tahlîli (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2009), 21; Bekir Tatlı, "Türk-İslâm Davasının Büyük Mütefekkeri Mehmet Feyzî Efendi (ö. 1989) ve Türk Dünyasına Birlik Reçetesi: İslâmiyet Ruhumuz, Türklük Bedenimizdir", *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması Bildirileri. Eskişehir 26-28 Mayıs 2014* (Eskişehir: Türk Dünyası Vakfı Yayınları, 2014), 2/672; İhsan Şenocak, *Kudemâ Meclisi* (İstanbul: Hüküm Yayınları, 2016), 103.

⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/54; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin: Terâcimü Muşannifü'l-Kütübü'l-Arabîyye* (Dımaşk: 1957-1961), 13/251.

⁹ Bk. Ya'kub b. Seyyid Alizade, *Mefâtihü'l-Cinân ve Mesâbihü'l-Cenân* (Saraybosna: Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, 6766), 223b. Eserin katalog bilgileri ve dijital kopyası için bk. https://www.alukah.net/manu/files/manuscript_3490/makhtot.pdf; Erişim: 26.04.2018.

¹⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayır, Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 5/1679.

¹¹ Seyyid Alizade, *Şir'atü'l-İslâm: İslâm Yolu*, çev. Lutfullah Uyan - A. Faruk Meyan (İstanbul: Çelik Yayınevi, 1980), 7.

¹² Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/199.

¹³ Şir'atü'l-İslam şerhinin Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde bulunan nüshası için bk. <https://yazmaeserler.diyaret.gov.tr/details?id=2689> Erişim: 13.07.2019.

¹⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 3/1100, 4/1437; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3,894; Sefer Hasanov, "Kurd Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), Ek Cilt 2/93-94; *Mürşidü'l-*

Câmi'u's-Şürûh Şerhü Şir'atü'l-İslâm: Kaynaklarda zikredilmeyen Arapça şerhin bir nüshası, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde, diğer bir nüshası da Süleymaniye Yazma Bağışlar Koleksiyonunda bulunmaktadır.¹⁵

Terceme-i Şir'atü'l-İslâm: *Şir'atü'l-İslâm*'ın Anadolu Türkçesi ile yapılan mensur bir tercümesidir. Ebu'l-Mekârimi Çirâğ Beg'in isteği üzerine yapılan bu tercümenin Seyfullah Öztürk tarafından tesbit edilen en eski nüshasının istinsah tarihi 854/1450'dir.¹⁶ Dolayısıyla Anadolu sahasında yapılan en eski *Şir'atü'l-İslâm* tercümesi olduğu söylenebilir.

Hacı Ahmed b. Seyyid el-Bigavî'nin *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm*'ı: Hacı Ahmed b. Seyyid el-Bigavî'nin 864/1459 yılında yaptığı Türkçe mensur bir tercümedir.¹⁷ Dönemin Türkçesini yansıtmaya açısından kıymetli bir eser olduğu kanaatindeyiz.

Mustafa Dede'nin *Şir'atü'l-İslâm Tercümesi*: İmam Mustafa (Mustafa Dede) tarafından 1018/1609'da tamamlanan Türkçe mensur bir tercümedir. Veliyyüddin Efendi ve İsmihan Sultan koleksiyonlarında eserin iki yazma nüshası mevcuttur.¹⁸

Abdülkadir Akçiçek'in *Müslümanın Görgü Kitabı Şir'atü'l-İslâm*: 1978 yılında Abdülkadir Akçiçek tarafından yapılan Türkçe mensur bir tercümedir. Müellif, eseri tercüme ederken anlaşılmasını kolaylaştırmak için şerhinden de istifade ettiğini, bazen de şerhten doğrudan iktibaslar yaptığını ifade etmektedir.¹⁹

İslam Ahlâkı ve Âdâbı (Şir'atü'l-İslâm): Fazilet Neşriyat tarafından 2011 yılında yapılan Türkçe mensur bir tercümedir. Ayet ve hadislerin Arapça metinleri eserin içerisinde ve sonundaki ekler bölümünde verilmiştir. Ayrıca hadislerin kaynakları da dipnotlarda belirtilmiştir.²⁰

Âbidî'nin *Ravzatü'l-İslâm*'ı: *Ravzatü'l-İslâm* adını taşıyan bu eser, 917/1511 tarihinde Âbidî tarafından yapılan manzum Türkçe tercümedir.²¹ Eserin 1950 beyit olduğu müellif tarafından ifade edilmiştir.²²

Enâm'ın dijital kopyaları için bk. <https://yazmaeserler.diyaret.gov.tr/details?id=3465> Erişim: 17.08.2019; <https://makhtota.ksu.edu.sa/makhtota/4212/1> Erişim: 28.05.2018.

¹⁵ *Câmi'u's-Şürûh Şerhü Şir'atü'l-İslâm* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler Bölümü, 005631) (Nüshanın dijital kopyası için bk. <https://yazmaeserler.diyaret.gov.tr/details?id=13585> Erişim: 15.07.2019); *Câmi'u's-Şürûh fi-şerhi Şir'atü'l-İslâm* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Bağışlar Koleksiyonu, 862).

¹⁶ Seyfullah Öztürk, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm (Metin-Gramatikal Dizin)* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 10; *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm* (Ankara: Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A, 8980).

¹⁷ Hacı Ahmed b. Seyyid el-Bigavî, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm* (Ankara: Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 30), 261a; E. J. Brill vd., *Islamic Collections - Catalogue 510* (Leiden: 1979), 57; E. J. Brill, *Oriental Manuscript - Catalogue 555* (Leiden: 1986), 103.

¹⁸ İmam Mustafa, *Şir'atü'l-İslâm Tercümesi* (İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 1875); İmam Mustafa, *Şir'atü'l-İslâm Tercümesi* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, 270).

¹⁹ Abdülkadir Akçiçek, *Müslümanın Görgü Kitabı Şir'atü'l-İslâm* (İstanbul: Sağlık Kitabevi, 1978), 15.

²⁰ İmâmzâde Muhammed b. Ebû Bekir el-Buhârî, *İslâm Ahlâk ve Âdâbı (Şir'atü'l-İslâm)*, haz. Fazilet Neşriyat Araştırma Heyeti (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011).

²¹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/54.

²² Hakan Dağ, *Âbidî Ravzatü'l-İslâm (Giriş - İnceleme - Metin - Sözlük - Tıpkıbasım)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 5.

Lezzetü'l-İslâm: Bu eser üzerine Prof. Dr. Mücahit Kaçar danışmanlığında Fatma Köse tarafından “Mütercimi Bilinmeyen Bir *Şir'atü'l-İslâm* Tercümesi: *Lezzetü'l-İslâm*” adıyla yüksek lisans çalışması yapılmaktadır. Eserin bir nüshası Ankara Milli kütüphane'de bulunmaktadır. Katalogta “Alî Oğlu Süleymân” adına kaydedilmiştir.²³

Bahtî'nin *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm*'ı: *Şir'atü'l-İslâm*'ı nazma çeken diğer bir müellif Bahtî'dir.²⁴ Bahtî, eserinin mukaddimesinde *Şir'atü'l-İslâm*'ı anlaşılmasının ve hıfzının kolay olması için Türkçe olarak nazma çevirdiğini ifade etmiştir.²⁵ 1070/1659'da tamamlanan eser, 1293/1876'da taşbaskı olarak neşredilmiştir.²⁶ Eserin bir adet el yazma nüshası da mevcuttur.²⁷ Bu eser üzerine Prof. Dr. Selami Ece danışmanlığında Ömür Erbay tarafından “Derviş Mehmed Bahtî'nin Manzum Terceme-i Şir'atü'l-İslâm'ı” adıyla doktora çalışması yapılmaktadır.

Muhammed b. İbrahim'in Şir'a-i Manzûm'u: Makalemize konu olan bu eser ve şairi hakkında detaylı bilgiler devam eden bölümde verilecektir.

2. Muhammed b. İbrahim'in Edebi Şahsiyeti ve Şir'a-i Manzûm

2.1. Muhammed b. İbrahim'in Edebi Şahsiyeti

Muhammed b. İbrahim ve bilinen tek eseri olan *Şir'a-i Manzûm*'dan ilk bahseden kaynak *Osmanlı Müellifleri*'dir.²⁸ *Şir'atü'l-İslâm*'ın en uzun manzum çevirisi olan *Şir'a-i Manzûm*, 911/1506 senesinde Arapça'dan tercüme edilmiştir.²⁹ Şairin adı *Şir'a-i Manzûm*'un nüshalarının fereğ kayıtlarında “Muhammed b. İbrahim” olarak geçmektedir.³⁰ Eserin Kâhire nüshasında şairin adı “Muhammed b. Abdullah” olarak yazılmıştır.³¹ Şairin mahlası eserde şöyle geçmektedir:

²³ Alî Oğlu Süleymân, *Lezzetü'l-İslâm* (Ankara: Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A, 4781).

²⁴ Amil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (İstanbul: MEB Yayınları, 1998), 362.

²⁵ Bahtî, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm* (İstanbul: Mustafa Efendi Matbaası, 1293), 4.

²⁶ Bahtî, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm*, 346.

²⁷ Bahtî, *Şir'atü'l-İslâm Tercümesi (Elyazma)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Agah Sırrı Levend, 492).

²⁸ Bursalı Mehmet Tahir, bu eserden *Şir'atü'l-İslâm*'ın manzûm bir tercümesi olarak bahseder. Eserin içerisinde geçen “*Şir'a-i Manzûm*” adını zikretmemiştir. Agah sırrı Levend ise, *Şir'atü'l-İslâm*'ın manzûm bir tercümesi olarak bu eserden bahsederken müellifin adını Mehmed b. İbrahim olarak zikretmektedir. Bk. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/54; Agâh Sırrı Levend, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları-II* (Ankara: TTK Yayınları, 2016), 438.

²⁹ Muhammed b. İbrahim, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 4981), 355b, 356a; Muhammed b. İbrahim, *Şir'atü'l-İslâm Tercümesi (Şir'a-i Manzûm)* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, 1592), 357b, 358a; Muhammed b. İbrahim, *Ser'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)* (Los Angeles: Kaliforniya Üniversitesi Los Angeles Kütüphanesi, Türkçe Elyazmaları Bölümü 1600-1900 LSC.0896 Box: 30/83), 357b, 358a.

³⁰ Muhammed b. İbrahim, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)* (Manisa, 45 Hk 4981), 355b; Muhammed b. İbrahim, *Şir'atü'l-İslâm Tercümesi (Şir'a-i Manzûm)* (Hacı Mahmud, 1592), 357b; Muhammed b. İbrahim, *Ser'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)* (Los Angeles, Box: 30/83), 357b.

³¹ Muhammed b. İbrahim, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)* (Kahire: Mısır Millî Kütüphanesi, Fikhî-Türkî-Talat Bölümü, 68). 357b; Ali İhsan Pala, “Mısır Millî Kütüphanesi'nde Bulunan Fıkıhla İlgili Türkçe Yazma Eserler”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 20 (2012), 443.

İy MUHAMMED eyle Hakk'a rağbeti M355a³²
Tā kim ide saña Allāh Rağmeti

Muhammed b. İbrahim'in hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Memleketi hakkında elimizde olan tek bilgi ise, Los Angeles nüshasında yer alan "Muhammed b. İbrahim el-Eceovasiyyü" ifadesidir.³³ Buradan hareketle müellifin Eceabatlı³⁴ olabileceği kanaatine ulaşılmıştır. Şir'a-i Manzûm, dil açısından Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşımaktadır. Dönemin Türkçesi açısından zengin bir söz varlığına sahiptir.

Muhammed b. İbrahim, Türk Edebiyatı'na en hacimli manzum ilmihalini kazandıran önemli bir şairdir. Şairin edebi şahsiyetiyle ilgili hiçbir kaynaktaki bilgi bulunmamaktadır. Burada zikredeceğimiz bütün kanaatler şairin yegâne eseri olan Şir'a-i Manzûm'a dayanmaktadır. Muhammed b. İbrahim'in Türkçenin yanında Arapça ve Farsça ile de şiir yazabilen medrese tahsili görmüş bir şair olduğu eserinden anlaşılmaktadır. Eskilerin ifadesiyle "üç lisanda nazma muktedir"³⁵ olan bir şairdir. Kaynak eserden bağımsız olarak yazdığı kendi telifi olan beyit ve mısralar, şiire olan vukûfiyetini göstermektedir. Ayrıca ayet ve hadislerden yaptığı tam, kısmî ve mânen iktibaslar, onun iyi bir dînî eğitim de aldığını göstermektedir. Fıkıh usûlünün temel kavramlarından olan "asl" ve "fer" kendi telifi olan ikinci mısradaki şöyle geçmektedir:

Dağı dāhil anda bil aḥkām-ı şer' M18b
Tā bilesin aṣla rāci' anda fer'

Fürû kitaplarının temel karakteri olan "Zeyd" ise "Hastalıklar" bahsinde kaynak eserden bağımsız olarak şöyle geçmektedir:

Derdlü dağı dimesün derd ü belā M323b
Gide benden Zeyd'i kıla mübtelā

Zire ol Zeyd derde olsa mübtelā M323b
Emr-i Haḳ'dan nāzil olsa ger belā

Hadis ilminin terimlerinden biri olan "garîb" ve ayrıca "faḳr" hadisi de kaynak metinde geçmeyip Şir'a-i Manzûm'a özgüdür:

Dağı dindi bir rivāyet key ḡarîb M39a
Cān kulağı birle diñler her lebib

Didi bunda bir rivāyet key ḡarîb M313a
'Ākil olan alısar andan naşib

Gel göñül yab faḳrıla faḳr eylegil³⁶ M147a
Ol yıkılmaz bir ulu şehir eylegil

³² Şir'a-i Manzûm'un Manisa nüshasının sayfa numaralarıdır.

³³ Muhammed b. İbrahim, *Ser'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)* (Los Angeles, Box: 30/83), 357b.

³⁴ Zerrin Günel, "Ece Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/380.

³⁵ Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*'nde birçok şair için bu ifade kullanılır. Günümüz için hayal olan bu gerçek, Osmanlı'da neredeyse sıradan bir durum olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda bu gerçek, Osmanlı'daki eğitim ve sanat düzeyi hakkında da fikir vermektedir.

³⁶ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Muzlû'l-İlbâs Amme'stehera Mine'l-Ehâdisi Alâ-Elsineti'n-Nâs* (Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, 1351), 2/87, No. 1835.

Muhammed b. İbrahim, Nahiv ve Sarf öğrenmenin önemini kendi telifi olan beyitte şöyle ifade etmiştir:

Nahiv'i Şarfı öğrenigör iy 'azîz M30a
Ki_anlaruñla 'ilm olur gâyet temîz³⁷

Manzum metinden aşağıda seçtiğimiz beyitler onun Arapça'ya olan vukûfuyetini de göstermektedir. Muhammed b. İbrahim birçok beytinde müştak ve ism-i taf-dilleri ustalıkla kullanmaktadır.

Dil muhallil olmasun virür halel³⁸ M156b
Şem'a şu'le çeşmeye kalmaz belel

Ol sebebden mağfîret olur aña M197b
Vir meserret kim sürür gelsün saña

Hem 'aceblerden ta'accüb eyleye M33a
Emrine Hakk'ıñ terakkub eyleye

Va'zıyla itti'âz sünnet durur M33a
Zecriyle inzicâr şiddet durur

Dağı ihsân ahseni iy muhterem M87b
Ṭâkatınca eyleye itse kerem

İki kimse yise hürmâ cem'ile M127b
Müstemi' ol söze cândan sem'ile

Senden artuğ yok münezzeh pâdişâh M216b
Heb seni tenzih ider bî-iştibâh

Dağı hergiz olmasun gâyet bahîl M291a
Zire olur buhlıla olan zelil

Bu eşahdur hem dağı azhar durur M45b
Aña nisbet eşmel ü eşher durur

Muhammed b. İbrahim'in deyim, iktibas, cinas ve müteradifler konusunda da çok zengin bir kullanımı vardır. Onun edebî yönünü ve şairliğini kendine ait olan fasıl girişlerindeki beyitlerde, fasıl sonlarındaki münâcât beyitlerinde ve birçok beytin ikinci ya da birinci mısrasında daha belirgin olarak görebiliriz. Kendine ait olan bu mısralar, kaynak eser olan *Şir'atü'l-İslâm* ile de bütünlük arz etmektedir.

³⁷ İmâmzâde Muhammed b. Ebî Bekr, *Şir'atü'l-İslâm*, thk. Muhammed Berekat (İstanbul: Erenler Vakfı Yayınları, 2018), 65.

³⁸ Kaynak metinde “muhallil” geçmektedir. “Halel” kelimesi ise mütercimin tasarrufudur. Bk. İmâmzâde, *Şir'atü'l-İslâm*, thk. Muhammed Berekat, 230.

Şir'atü'l-İslam, bir Müslümanın hayatının her anını ihata etmektedir. Sabah kalkıştan gece yatışına kadar her duruma özel âdâb ve tavsiyeler vardır. Bir Müslümanın sadece gündüzünü değil gecelerini de süsleyen öğütleri *Şir'atü'l-İslam*'da buluruz. Muhammed b. İbrahim, hayatın bu kadar içinden olan bu eseri, kelime ve ifade zenginlikleriyle Türkçemize nazmen tercüme etmiştir. Muhammed b. İbrahim, bu tercümeyle kendisindeki şiir kabiliyetini içinde yaşadığı toplumun eğitim ve irşadı için kullanmış bir şairdir. Didaktik eserlerdeki sade, anlaşılır ve sanat kaygısından uzak üslubu Muhammed b. İbrahim'in bu tercümesinde de buluruz. Muhammed b. İbrahim'in az da olsa sanat ihtivâ eden beyitleri vardır. Kelâmın açık ve anlaşılır olmasını şu sanatlı beytiyle ifade etmiştir.

Çün kelâmuñ çeşmesi dilden aklar M156b
Hem feşâhat şem'ini andan yaçar

Muhammed b. İbrahim'in edebî yönünü bütün açıklığıyla ortaya koyan ayrıntılar, "Tercüme Hususiyetleri" bölümünde örnekleriyle verilecektir.

2.2. Şir'a-i Manzûm Hakkında Genel Bilgiler

15. ve 16. yüzyıllar Türk Edebiyatı'nda mesnevî türünün altın çağı olarak kabul edilir. Bu dönemde çok sayıda dinî-tasavvufî ve ahlâkî mesnevîler yazılmıştır. Muhammed b. İbrahim tarafından *Şir'a-i Manzûm* adıyla yapılan tercüme de bu mesnevîlerden birisidir. Hâlen devam eden tenkitli metin çalışmamızda ulaştığımız neticeye göre *Şir'a-i Manzûm* 8442 beyitten oluşmaktadır. Bu eser, *Şir'atü'l-İslam*'ın bugüne kadar tespit edilen manzum tercümeleleri arasında en hacimli ve kıdemli olanıdır. Ayrıca bilinen Türkçe manzum ilmihal eserleri arasında da yine en hacimlidir. Eser, Bâyezîd-i Velî olarak da anılan, ilim ve takvâ sahibi Sultân II. Bâyezîd'e (1481–1512) ithaf edilmiştir.³⁹ Muhammed b. İbrahim, eserini aruz vezninin "*Fâilâtün Fâilâtün Fâilün*" kalıbıyla yazmıştır. Eserin başında 20 beyitlik bir de kaside vardır.⁴⁰ Eserin yazıldığı yer hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Müellifin memleketi olan Eceabat'ta⁴¹ yazılmış olması muhtemeldir. 911/1505 yılında tamamlanan esere mütercim tarafından düşürülen tarih şöyledir:

Hîne temme'l-kitâbü kavlen M355b
Bi'l-cühdi'l-keşiri bezlen
Elheme'l-mülhimü 'adlen
Şâra't-târîhu FAĐLEN (فضلا)

Tercümenin 4 ayda tamamlandığı ferağ kaydında geçmektedir.⁴² Eser, kaynaklarda, kataloglarda ve nüshaların zahriye, dibace ve serlevha bölümlerinde "*Terceme-i Şir'atü'l-İslam*", "*Şir'atü'l-İslam Tercümesi*", "*Ser'atü'l-İslâm*", "*Hâzâ Kitâbü Şir'atü'l-İslam*

³⁹ Muhammed b. İbrahim, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)* (Manisa, 45 Hk 4981), 2a, 2b, 3a.

⁴⁰ Muhammed b. İbrahim, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)* (Manisa, 45 Hk 4981), 1b-2a.

⁴¹ Muhammed b. İbrahim, *Ser'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)* (Los Angeles, Box: 30/83), 357b.

⁴² Muhammed b. İbrahim, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)* (Manisa, 45 Hk 4981), 355b.

el-Manzûm” ve “*Nazm-ı Şir'a*” olarak da geçmektedir.⁴³ Muhammed b. İbrahim kendi eserinden şöyle bahseder:

Şir'a-i Manzûm'a bil açar kulüb M4b
Okıyan hem dinleyen çekmez kürüb

Şir'a-i Manzûm, kaynak eser gibi 48 fasıldan oluşmaktadır. Eserin başı ve sonu şöyledir:

İbtede'nā bi'smike yā Ze'l-'ulā M1b
Minke nercū rahmeten bi'l-intihā
Hem daħı aşhābına evladına M355a
Vir şalavāt şöyle kim evlā dine

Muhammed b. İbrahim eserini, Hak Teâlâ'nın nusretiyle, Peygamberimizin (s.a.v.) de himmetiyle günahlarının bağışlanması için yazdığını; okuyanların, hatalarını düzeltenlerin Allâh'ın rahmetine nâil olmasını şöyle ifade eder:

Hem Hâbîb'ün himmeti oldı qarîn M4a- M4b
Çekmedüm zahmet anı yazdum hemîn
Yazdum anı cānuma ola meded
Zîre cürmüm çokdurur yokdur 'aded
Sehvile gelse kalemde ger haṭā
Anı ıslâh eyleyen bulsun 'atā
Umaram ala eline bir sa'îd
Rahmet itsün diye baña ber-mezîd
Aña daħı Hâk Te'âlā her zaman
Rahmet itsün menzilin kılsun cinân
Her kim âmîn diye ola ol emîn
Rahmet itsün aña Rabbü'l-'âlemîn

Muhammed b. İbrahim bu eserinde büyük oranda kaynak metne bağlı kalarak, bir Müslümanın hayatında yer alması gereken sünnetleri Türkçemize tercüme etmiştir. Bu uzun mesnevîde bir Müslümanın hayatı için elmas kıymetinde tavsiyeler bulunmaktadır. *Şir'a-i Manzûm*, edeple edebiyatı kendisinde cem etmiş kıymetli bir mesnevîdir. Ahmet Kartal hocamızdan ilham alarak ifade edecek olursak; *Şir'a-i Manzûm*, Doğu'nun hayat hikâyesidir.

2.2.1. Vezin ve İmla

Klasik edebiyatımızın ürünlerinden gazel ve kasideleri saraylara, mesnevileri ise gökdelenlere benzetebiliriz. Bu muhteşem yapıları ayakta tutan sağlam iskelet ise şüphesiz ki aruz veznidir. Edebiyat tarihimiz, aruz vezninin birçok farklı kalıbıyla yazılmış eserlerle doludur. Bunlardan birisi de *Şir'a-i Manzûm*'dur. Şiir kabiliyeti yanında iyi bir medrese eğitimi de almış olan Muhammed b. İbrahim, bu eserini aruzun

⁴³ Muhammed b. İbrahim, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)* (Manisa, 45 Hk 4981); Muhammed b. İbrahim, *Ser'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)* (Los Angeles, Box: 30/83); Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/54; Ağâh Sırrı Levend, *Eski Türk Edebiyat Araştırmaları-II*, 438; <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/terceme-i-siratal-islam/10301> Erişim: 29.06.2020.

"Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" kalıbıyla yazmıştır. Türkçenin aruza henüz uyum sağlamadığı bir dönemin ürünü olan eserde imale ve zihafalara rastlanılmaktadır. Ayrıca eserde vezin gereği ünlü düşmesi sonucu meydana gelen "birleşme"ler de bulunmaktadır. Vezin kusuru olarak kabul edilen bu durumlar geçiş döneminin eserlerinde sıklıkla görülebilmektedir.

Ya'nî, Rāvî, zimmî, ġāzî, fānî gibi kelimelerdeki uzun "î"lerde zihaf yapılmıştır. Bazı Farsça ve Arapça kelimelerdeki zihaf, kimi yerlerde med gösterilmeyerek imlaya da yansıtılmıştır: {cānuî: جنك} {ḫūlu: خلو} {pāre: پره} {çirkîn: چركن} {Tîz: تز} {sā'at: ساعت}. Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde, uzun heceye tekabül eden "e" sesinin imaleyi göstermek için elifle yazılması yaygın bir imlâ özelliğidir. Şir'a-i Manzûm'da da bu tür imalelere sıklıkla rastlanmaktadır: (eyleyeler: ايليار) {benîmile: بانميلة} {benî: بنى} vb.

Ünlü ile biten bir kelimedenden sonra ünlü ile başlayan bir kelime veya ek geldiği zaman vezin gereği birinci kelimenin sonundaki ünlünün düşerek iki kelimenin birleştiği durumlara "birleşme" denir. Şir'a-i Manzûm'da vezin zarureti dolayısıyla yer yer birleşmelere başvurulmuştur:

Saķına başmaya boynın kimsenüñ M69b
Yüzine kec baķmaya tā kimse_anuñ

Gelse beyte ķonsa konuķ iy hümām M123b
Aña lāyık n'eylemekdür bil tamām

Vezin gereği farklı okunan bazı kelimer şunlardır: kefare, kır'at, kır'at, hediye, Cebre'îl, dünya, zire. Bazı özel isimler de vezne uydurularak yazılmıştır: {Ebû Bekr→Bû Bekr} {Ebû Derdâ→Bû Derdâ} {Uyeyne→'Uyyene} vb.

Şir'a-i Manzûm'un nüshalarında "Müslim ü Şâlih", "Şâhidü 'Âdil", "Hûru 'ın", "Kavsü kuzah", "Hâkimü muṭlaķ" örneklerinde olduğu gibi izafet kesreleri dönem özelliği olarak ötre ya da "vav" harfi ile gösterilebilmektedir.

Eserde aynı kelime için farklı hareke ve ses tercihleri vardır: {piser, peser, püser}{öbmek, öpmek} {çok, çoğ} {uyķu/uyķu} {çekse, cekse} {yaṭlu, yadlu} {nice, niçe} {od, ot}{sağ, sağ} {şakla, saķla} {parmak, barmak} vb. Sert ünsüzlerin yumşaması da dönem özelliği olarak nüshalarda görülen bir hususdur: {türlü→dürlü}{ter→der} vb. F-v, v-ğ ses değişmelerinin olduğu kelimeler de vardır: {ufatmaya→uvatmaya} {ufaķ→uvaķ} {ķova →koğa} {soğuk →şovuk} vb.

Bazı Farsça kelimelerde dal(d-)→ zel(d-) harfi değişimi olmaktadır: {Ḥudā →Ḥudā} {cüdā→cüdā} {peder→peder} vb. Farsça teleffuzun etkisiyle olan bu değişim Arapça olan "Ḥidmet" kelimesinde de rastlanmaktadır.

Şir'a-i Manzûm'da belirli imla özellikleri korunmuştur. Özellikle Manisa ve Los Angeles nüshaları imla açısından çok sağlam nüshalardır. Hacı Mahmud nüshası çokça imla kusurunu barındırmaktadır. Hacı Mahmud nüshasında ayet ve hadislerin imlasında dahi ciddi hatalar söz konusudur. Yazma Bağışlar ve Diyanet nüshalarında ise çok sık olmamakla birlikte bazen imla hataları görülebilmektedir.

2.2.2. Kafiye ve Redif

Kafiye ve redifler şiirde ahengi sağlayan unsurlardandır. Uzun bir mesnevî olan *Şir'a-i Manzûm*, kafiye ve redif açısından zengin bir eserdir. Eserde kafiye ve redifin bütün türlerine sıklıkla başvurulmuştur. Kafiyeler daha çok Arapça ve Türkçe kelimelerle yapılmıştır. Farsça ile yapılan kafiyeler daha azdır. Kafiyelerin çoğunu tam ve zengin kafiyeler teşkil etmektedir. Şairin cinaslı kafiye de özel bir ilgisinin olduğu anlaşılmaktadır. Yer yer tunç kafiyelerin de olduğu metinde yarım kafiye az kullanılmıştır. Uzun mesnevilerde görülebilen kafiye ve redif tekrarları *Şir'a-i Manzûm*'da da mevcuttur. Eserde nadir de olsa redif öncesi ortak sesin olmaması gibi kafiye kusurları bulunabilmektedir. Ek redif ve kelime redifleri sıklıkla kullanılırken kelime grubu redifleri nadiren görülebilmektedir.

<i>Bir kişiy e dileseñ itmek du'ā</i> <i>Dimegîl Allāh saña vîrsüñ bekā</i>	M168b	Yarım Kafiye
<i>Kāyînātuñ mefharı hayru'l-verā</i> <i>Ḥalk-ı 'ālem rūḥına olsun fidā</i>	M248a	Yarım Kafiye
<i>Daḥı olsun Aḥmed'e cânlar fidā</i> <i>Anı yoldaş idinür ni'me'l-hüdā</i>	M183b	Tam Kafiye
<i>Sen rızāsın gözle Ḥakk'uñ her zamān</i> <i>Ḥışm iderse ğam degül cümle cihān</i>	M282a	Tam Kafiye
<i>Mü'min olan tevbe itse zenbine</i> <i>Serzenişler itme düşme cenbine</i>	M162a	Zengin Kafiye
<i>Olsa tenhā evde 'avrat girme sen</i> <i>Nefs elinden olayın dirseñ esen</i>	M267b	Tunç Kafiye
<i>'Avretin göstermeye hem sakına</i> <i>Göbeginden irişince sākına</i>	M146b	Cinaslı Kafiye
<i>Ḳapusu üstinde hergiz kimsenüñ</i> <i>Bevl ü ğāyıt dimesünler kim senüñ</i>	M50b	Cinaslı Kafiye
<i>Sürçse dābbe dime şeytān işidiür</i> <i>Ululanur zire şeytān işidiür</i>	M187a	Cinaslı Kafiye
<i>Şuda yüze daḥı çünkim oḳuya</i> <i>Sen elinden eksük itme oḳ u ya</i>	M251b	Cinaslı Kafiye
<i>Mü'min olan ḳardaşa vire selām</i> <i>'İzzetile ide aña ihtirām</i>	M151b	Arapça-Arapça Kafiye
<i>Armağansuz gelmeye gerçi ḥacer</i> <i>Alsa virse ehlinüñ gönlin açar</i>	M194a	Arapça-Türkçe Kafiye

<i>Hem cenâze üstüne var kııl namâz Dört mil olsa bu'dı anuñ kıılma nâz</i>	M218b	Arapça-Farsça Kafiye
<i>Kimse ile sakına söğüşmeye Ceng ü katli kıoya hıc döğüşmeye</i>	M90b	Türkçe-Türkçe Kafiye
<i>'İlmüñile 'âmil ol iy müstemend Kenz-i mahfiden olasın behremend</i>	M19b	Farsça-Farsça Kafiye
<i>Zikre meşgûl ol girürseñ çârsüya Tâ ki senden gâfleti Allâh yuya</i>	M75b	Türkçe-Farsça Kafiye
<i>Žâyi' olan yirde Kur'ân konmaya Hâr u hâşâk tâ aña tokunmaya</i>	M47a	Ek Redif
<i>Üc mahalde kızbe ruşat virdiler Kâ'iline ya'ni vüs'at virdiler</i>	M157b	Kelime Redif
<i>Cümle hayruñ çün kıvâmı oldı bu Ehl-i hayruñ bil tamânu oldı bu</i>	M190a	Kelime Grubu Redif

2.2.3. Şir'a-i Manzûm'un Dili

Şir'a-i Manzûm, Arapça bir eser olan Şir'atü'l-İslam'dan tercüme edilmiştir. 16. Yüzyılın başlarında Türkçe olarak yapılmış manzum bir tercümedir. Sade bir dile sahip olan eser, eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşımaktadır. Eserin dili, döneminde yazılan dînî muhtevaya sahip diğer mesnevilere çok benzemektedir. Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ının, Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediye*'sinin, İbrahim Tennûri'nin *Gülzâr-ı Ma'nevî*'sinin, Hamdullah Hamdi'nin *Mevlid*'inin, Zaîfî'nin *Mecma'u'l-Envâr*'ının, Dâvud-ı Halvetî'nin *Gülşen-i Tevhid*'inin dil özelliklerini Şir'a-i Manzûm'da da görebiliriz. Dînî-didaktik bir eser olması hasebiyle mütercim, mümkün mertebe anlaşılır olmaya gayret etmiştir. Şir'a-i Manzûm'a kaynaklık eden Şir'atü'l-İslam, 12. yüzyılda Buhara'da Arapça olarak telif edilmiştir. Bu yüzden tercümede Arapça kelime ve tamlamalara da sık rastlanmaktadır. Beyit içinde ya da devamında mütercim bu kelime ve tamlamaların Türkçelerini de vererek şiirini anlaşılır kılmaktadır.

Eserde Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olan kelimelerden bazıları şunlardır: adük, ağmak, añaru, ancılayın, anıdmak, arkalasmak, artuk, aşşı, başmak, bayık, bednus, bigi, buşmak, çınratmak, çigin, çöngelmek, devlengec, dilir, dölek, dürtünmek, ergürmek, gölük, gönülmek, ısuз, irkilmek, kaças, kayırmaq, kındırmaq, kızlık, kişirmek, koşmak, ofurmak, oñarmak, öñdin, önegülük, örü, sağış, sehelce, şınar, şındı, sırkın, süñü, talbınmak, tayırınmak, üşmek, virbimek, yab yab, yaykamaq, yığmaq, yorğa, yörenmek, yund.

Eserde Eski Anadolu Türkçesi'ne özgü eklerin kullanıldığı kelimelerden bazıları ise şunlardır: olmadın, kıurımadın, varmadın, yatmadın, yimedın, gelmedin; bulayın,

alayın, ideyin; bulisar, koşisar, olmayisar, koptisar, göriser, düşiser; çalışuban, aldayuban, tanışuban, talbınuban, yazuban, eskiyüben, döşeyüben, binüben, incidüben, girüben; olavuz, olmayavüz; ürkütmegil, öldürmegil, aňlagıl, diňlegil.

Şir'a-i Manzûm'da Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin yer almadığı, tamamı Türkçe olan beyitlere şunları örnek verebiliriz:

Şağa şola gözlerin oynatmaya M230a
Yüzini dürüp kaşını çatmaya

Er yüzine yüzünü burtarmaya M258a
Burtaran oddan yüzün kırtarmaya

Eserde Arapça-Farsça tamlama olmayan, çoğu Türkçe kelimelerden oluşan pek çok beyit de vardır:

Ana südi oğluna tatlu olur M249a
Aña nisbet gayrısı yatlu olur

Yatlu kıılma kızın oğlın kimseniñ M254b
Kırtıla oğluñ kızuñ tã kim seniñ

Klasik Osmanlı Türkçesi'ne geçiş döneminin de bir özelliği olarak eserde Arapça-Farsça kelime ve tamlamalara da sık sık rastlanmaktadır. Arapça ve Farsça unsurların kendini hissettirmesi, muhtevadan da kaynaklanmaktadır. Kaynak eserde yer alan ayet, hadis ve dînî terimlerin manzum metinde de yer yer kullanılması tabii bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Tercüme yapılırken kaynak eserdeki ifadeler, bazen iktibas olarak, bazen kelime ya da tamlama olarak, bazen de hem Arapça hem de Türkçe olarak manzum metne aktarılmıştır. "Tercüme Hususiyetleri" bölümünde bunun örnekleri geniş olarak ele alınacaktır. Muhammed b. İbrahim, yaşadığı dönemde ve sonrasında telif edilen eserlerde kullanılan ifade kalıplarına da eserinde yer vermiştir. Bu ifadeler, özellikle tercümeden bağımsız olarak tamamen kendi telifi olarak yazdığı beyit ya da mısralarda karşımıza çıkmaktadır.⁴⁴

Hoş sa'âdet ol mü'ezzin başına M56b
Şir ü şehdi katdı şankim aşına

Silk-i nazmumdan yine taldı varağ M40b
Kim le'âlî istese alsun sebak

İy sefer 'azmin kılan mısr-ı dile M182b
Gel ticâret ribhîni bugün dile

⁴⁴ Bazı örneklerini burada verdiğimiz kelime ve terkiplerin Türk Edebiyatı'ndaki örnekleri için bk. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2006); Hüseyin Kazım Kadri, *Büyük Türk Lügati* (İstanbul: Devlet Matbaası - Maarif Matbaası - Cumhuriyet Matbaası, 1927-1943); <http://www.lugatim.com> Erişim: 03.02.2019; <http://www.tebdiz.com> Erişim 03.02.2019.

<i>Bil aña kuşluk namâzi didiler Kim anı kırklar yidiler kıldılar</i>	M67a
<i>Ehl-i imân meclisi hışn-ı haşîn Aña giren olisar oddan emîn</i>	M214b
<i>'İlm-i nâfi' öğrede azmışlara Buñ deminde buñalup kalmışlara</i>	M19a
<i>Gel işit bir nükte-i ğarrâ yine Cân dimâğın zeyn iden selvâ yine</i>	M132b
<i>Hem havâyic istemek Hâk'dan gerek Tâ helâl ola aña nân u nemek</i>	M219a
<i>Lâkin istihyâ idüben tınmadı Sebkat atına edebdür binmedi</i>	M28a
<i>Yine fikret murğı pervâz eyledi Sünnetüñ şaydına âğâz eyledi</i>	M37b
<i>Geh derünüñ setr ider senüñ şî'âr Geh bürünüñ zeyn ider sinüñ dişâr</i>	M61a

Muhammed b. İbrahim'in tasavvufî bir mensûbiyeti hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Fakat kendi telifi olan beyitleri arasında tasavvufun kavram ve izlerini taşıyanlar örneklere rastlamak mümkündür:

<i>Gel gönül yab fakrıla fahr eylegil Ol yıkılmaz bir ulu şeh'r eylegil</i>	M147a
<i>Yolına sâlik olan derviş kişi Yolcu olmak olmaya ancak işi</i>	M78b
<i>Tâ ki kurbet hâşıl ola ol kula Yolına yaşsi ola sâlik ola</i>	M79a
<i>Yâ ilâhî eyle tevfiķuñ refiķ Tâ sülûķuñ eyleye ehl-i tarîķ</i>	M79a
<i>Hâşılı ma'nâ budur hâķka'l-hâķiķ Kurbet olmaz olmasa tevfiķ refiķ</i>	M79a
<i>Dinde şübhe olucaķ böyle ide Bu erenler yoludur böyle gide</i>	M14a

2.2.4. Şir'a-i Manzûm'un Nüshaları

Elyazmalarımız, hatasıyla sevabıyla geçmişi günümüze taşıyan muhterem elçilerimizdir. “Elçiye zevâl olmaz.” fehvasınca her şartta kıymeti haizdirler. Bu yüzden onlar başımızın tacı olmayı hak ediyorlar. Onlar uzun bir seferden gelmektedirler. Müellifin ya da müstensihin seçtiği kalem, kâğıt ve mürekkeple başlayan nüsha hikâyeleri, günümüzde dijital dünyada devam etmektedir. Birçok elyazmasının dijital kopyaları araştırmacıları beklemektedir. Bizler de tez çalışmamız esnasında makalemizin konusunu teşkil eden *Şir'a-i Manzûm*'un altı nüshasına ulaştık. Manisa, Los Angeles ve Diyanet nüshaları ilk defa bu çalışmamızda ilim dünyasına tanıtılmıştır. Agah Sırrı Levend'in zikrettiği Fahri Bilge nüshasına ise ulaşamadığımızdır.⁴⁵ Ahmet Aydın tarafından eserin bir kısmı üzerine 2016 yılında yapılan yüksek lisans çalışmasında sadece Yazma Bağışlar nüshası ile *Osmanlı Müellifleri*'nde bahsi geçen Hacı Mahmud nüshası kullanılmıştır.⁴⁶ Devam eden doktora tezimizde Manisa, Los Angeles ve Hacı Mahmud nüshaları tenkitli metin için seçilmekle birlikte diğer nüshalardan da istifade edilmektedir. Dijital kopyalarına ulaşılan nüshalar şunlardır:

H: Hacı Mahmud Nüshası – Süleymaniye Kütüphanesi H. Mahmud Ef. Koleksiyonu Nr. 1592.

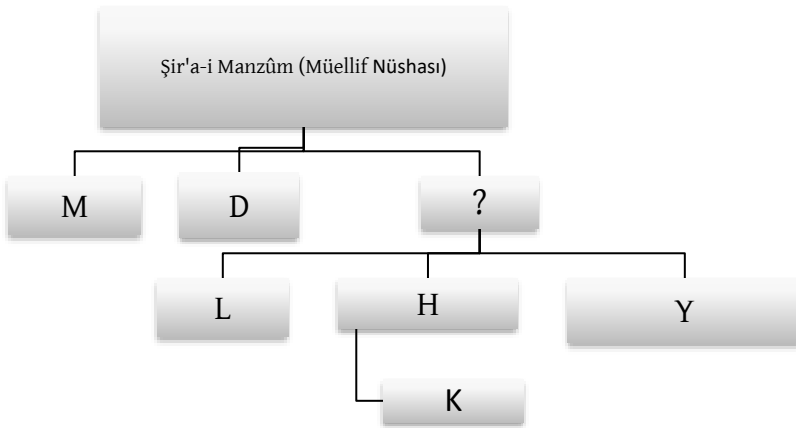
M: Manisa Nüshası - Manisa İl Halk Kütüphanesi Nr. 45 Hk 4981.

K: Kahire Nüshası - Mısır Milli Kütüphanesi Fıkhî-Türkî-Talat Nr. 68.

L: Los Angeles Nüshası - A Collection of Turkish Manuscripts LSC.0896 Box:30/83.

Y: Yazma Bağışlar Nüshası - Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar, Nr. 04193-001.

D: Diyanet Nüshası - Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Nr. 005232-1. Ortak yanlışlardan hareketle oluşturulan nüsha şeceresi ise şöyledir:

⁴⁵ Levend, *Eski Türk Edebiyat Araştırmaları-II*, 438.

⁴⁶ Ahmet Aydın, *Mehmet b. İbrahim'in Manzûm Şir'atü'l-İslâm Tercümesinin Metin ve Tahlili (İlk On Beş Fasl)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 1-2, 31; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/54.

2.2.5. Şir'a-i Manzûm'un Muhtevası

Şir'a-i Manzûm, mesnevî türünün klasik tertibine sahiptir. Eser, besmele, hamdele ve salvele ile başlayıp tevhîd ve naat beyitleri ile devam eder. Şair, devrin padişahı Sultân II. Bâyezîd'i (1481-1512) övgüyle andıktan sonra eserini niçin yazdığını açıklar. Bu "giriş" in ardından kaynak eserde olduğu gibi 48 fasla ayrılmış olan "konunun işlendiği bölüme" geçilir. İbadetlerin yanı sıra hayata dair diğer konuları da bu fasıllarda buluruz. Yolculuktan dönen kimsenin hanımına bir taş dahi olsa hediye getirmesi, mektup yazarken besmele ile başlanması, hayvanın bedenindeki tozların şefkatle silinmesi, kölenin efendisi ile aynı binekte seyahat etmesi, komşunun rüzgarını kesecek yükseklikte ev ya da duvar yapılmaması bu fasıllarda geçen bazı önemli detaylardır. Bu fasıllar, Peygamberimize (s.a.v.) salavat beyti ile birbirine bağlanmaktadır.

Şir'a-i Manzûm, Türk Edebiyatı'nın mesnevî geleneğine uygun olarak besmele ile başlamaktadır. Besmelenin ardından, Arapça-Farsça-Türkçe olarak yazılmış 20 beyitlik bir kasîde gelmektedir. Bu kasîde, hamdele, salvele, tevhîd ve na't beyitleri ihtiva etmektedir. Bu beyitlerden 8'i Arapça, 7'si Türkçe, 5'i ise Farsça'dır. Bu bölümde, Allâh'ın yüceliği esmâ-i hüsnâsı ile birlikte zikredilir ve O'na hamd edilir. Yine burada Peygamberimizin (s.a.v.) bir hidâyet nûru olduğu ifade edilir ve mü'minlerden ona, âline ve ashâbına salavât getirmeleri istenir. Şair, Peygamberimizin (s.a.v.) bir hadisine de telmihte bulunarak sahabelerin her birinin bir hidâyet yıldızı olduğunu ifade eder ve onlara Allâh'tan rahmet diler. 21. beyitle birlikte şair, mesnevî kafiye düzenine geçmektedir. Kasîdenin ardından "Ba'de Hâzâ.." ifadesiyle mesnevîye giriş yapılır. Bu bölümde yer alan bazı ifadeler, tercümesi yapılan kaynak metnin mukaddimesi ile de uyum içerisinde. *Şir'a-i Manzûm*'un bölümleri ve beyit aralıkları şu şekildedir:

Besmele - Tevhîd - Na't (1-21)

Padişaha Övgü (22-40)

Kaynak Eserin Tanıtımı ve Sebeb-i Telif (41-95)

Birinci Fasl: Sünnete Tabi Olmanın Önemi Hakkında (96-145)

İkinci Fasl: İnanç Esasları Hakkında (146-383)

Üçüncü Fasl: İlim Öğrenme ve Öğretmenin Sünnetleri Hakkında (384 -690)

Dördüncü Fasl: Kur'an'ın Faziletleri, Kur'an Öğrenen ve Öğretenin Faziletleri Hakkında (691-718)

Beşinci Fasl: Kur'an Okumanın Sünnetleri Hakkında (719-1033)

Altıncı Fasl: Mushaf-ı Şerif Hakkında (1034-1107)

Yedinci Fasl: Taharet Hakkında (1108-1208)

Sekizinci Fasl: Gusül ve Teyemmüm Hakkında (1209-1227)

Dokuzuncu Fasl: Namazın Önemi, Vakitleri ve Sünnetleri Hakkında (1128-1254)

Onuncu Fasl: Ezan ve Kamet Hakkında (1255-1296)

On Birinci Fasl: Mescitler, Cemaatle Namaz, Nafile Namaz ve Namazın Edepleri Hakkında (1297-1597)

On İkinci Fasl: Cuma Günü ve Namazı Hakkında (1598-1649)

- On Üçüncü Fasıl: İki Bayram Sünnetleri Hakkında (1650 -1692)
On Dördüncü Fasıl: Yağmur Duası, Güneş ve Ay Tutulması Hakkında (1693-1743)
On Beşinci Fasıl: Allah'ı Zikretmek Hakkında (1744 -1767)
On Altıncı Fasıl: Peygamberimize (s.a.v.) Salavat Getirmek Hakkında (1768 - 1812)
On Yedinci Fasıl: Duanın Sünnetleri Hakkında (1813-1931)
On Sekizinci Fasıl: Zekât ve Sadaka Sünnetleri Hakkında (1932-2120)
On Dokuzuncu Fasıl: Orucun Faziletleri ve Sünnetleri Hakkında (2121-2311)
Yirminci Fasıl: Haccın Faziletleri Hakkında (2312-2429)
Yirmi Birinci Fasıl: Aşura Gününün Faziletleri Hakkında (2430-2464)
Yirmi İkinci Fasıl: Kurbanın Sünnetleri Hakkında (2465-2512)
Yirmi Üçüncü Fasıl: Helal Kazanç ve Ticaret Hakkında (2513-2730)
Yirmi Dördüncü Fasıl: Yemek ve İçmenin Sünnetleri Hakkında (2731-3036)
Yirmi Beşinci Fasıl: Yiyecekler Hakkında (3037-3206)
Yirmi Antıncı Fasıl: İçecekler ve Su Kapları Hakkında (3207-3274)
Yirmi Yedinci Fasıl: Giyinmek ve Elbiseler Hakkında (3275-3563)
Yirmi Sekizinci Fasıl: Mesken ve Binalar Hakkında (3564-3623)
Yirmi Dokuzuncu Fasıl: Yürümenin Sünnetleri ve Edepleri Hakkında (3624-3733)
Otuzuncu Fasıl: Konuşmanın Sünnetleri ve Edepleri Hakkında (3734-4197)
Otuz Birinci Fasıl: Uyumunun Sünnetleri ve Edepleri Hakkında (4198-4398)
Otuz İkinci Fasıl: Yolculuğun Sünnetleri ve Edepleri Hakkında (4399-4692)
Otuz Üçüncü Fasıl: Arkadaşlığın Sünnetleri Hakkında (4693-4937)
Otuz Dördüncü Fasıl: Dostluk ve Kardeşliğin Sünnetleri Hakkında (4938-5133)
Meclis Kurmanın Edepleri Hakkında (5134-5261)
Otuz Beşinci Fasıl: İstemenin Edepleri Hakkında (5262-5373)
Otuz Antıncı Fasıl: Misafir Ağırlamanın Sünnetleri Hakkında (5374-5589)
Otuz Yedinci Fasıl: Komşu Hakları Hakkında (5590-5668)
Otuz Sekizinci Fasıl: Evliliğin Sünnetleri Hakkında (5669-6418)
Otuz Dokuzuncu Fasıl: Yabancı Kadınlarla Görüşmenin Edepleri Hakkında (6419-6480)
Kırkinci Fasıl: Ana-Baba Hakları Hakkında (6481-6608)
Kırk Birinci Fasıl: Akraba Hakları Hakkında (6609-6640)
Kırk İkinci Fasıl: Köle ve Hizmetçilerin Hakları Hakkında (6641-6748)
Kırk Üçüncü Fasıl: Diğer Bazı İnsanların Hakları Hakkında (6749-6825)
Hayvanara Merhamet ve Onların Hakları Hakkında (6826-6893)
Kırk Dördüncü Fasıl: Emr-i Ma'ruf ve Nehy-i Münker Hakkında (6894-6972)
Kırk Beşinci Fasıl: Kadılık, Beylik ve Müftülük Hakkında (6973-7223)
Kırk Antıncı Fasıl: Cihad ve Edepleri Hakkında (7224-7514)
Kırk Yedinci Fasıl: Hasta Sünnetleri Hakkında (7515-7793)
Kırk Sekizinci Fasıl: Hasta Hakları ve Cenaze Hakkında (7794-8442)

2.2.6. Şir'a-i Manzûm'un Tercüme Hususiyetleri

Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Araştırmaları*'nda “tercüme”nin dört biçiminden bahsetmektedir.⁴⁷ Muhammed b. İbrahim'in tercümesini, burada bahsi geçen biçimlerden “Kelime kelime olmamakla birlikte, aslına uygun yapılan çeviriler” sınıfında değerlendirebiliriz. Ayrıca mütercimın yaptığı katkıların dikkate alınması halinde de “genişletilerek yapılan çeviriler” şeklinde değerlendirmek de mümkündür. Şu hâlde, Agah Sırrı Levend'in dörtlü tasnifinden ikisini birleştirerek “Aslına uygun ve genişletilmiş çeviriler” şeklinde yeni bir biçim adı zikredebiliriz. Kaynak eserden bağımsız olarak *Şir'a-i Manzûm*'a eklenen bazı konular, mütercimın telifi olan özellikle fasıl baş ve sonlarındaki beyitler, *Şir'a-i Manzûm*'u hacim olarak genişletmiş ve esere telif hususiyeti de kazandırmıştır. Mütercimın katkıları da kaynak metinle tam bir uyum arz etmektedir. Bu katkıların yanı sıra büyük oranda kaynak metne bağlı kalan şair, kaynak metindeki ifadeleri edebi bir üslup içerisinde Türkçemize aktarmıştır.

Bu bölümde Muhammed b. İbrahim'in *Şir'a-i Manzûm* tercümesinde öne çıkan hususlar kaynak metne de müracaat edilerek zikredilecektir.

Mütercimın Eklediği Konular

Mütercimın eklediği bazı konular şunlardır:

Tesbih Namazı: Nafile ibadet çeşitleri anlatılırken kaynak metinde sadece adı ve “her gün, her cuma, her ay, her sene, hiç olmazsa ömürde bir kez kılınması” zikredilen tesbih namazı⁴⁸ İbn-i Abbâs'tan (r.a.) naklen detaylı bir şekilde anlatılır.⁴⁹

Hz. Yusuf'un Kabri: Yaşlı bir kadının Hz. Yusuf'un kabrini Hz. Musa'ya göstermesi anlatılırken geçer.⁵⁰ Muhammed b. İbrahim konunun detaylarını kendine ait 9 beyitle nazmetmiştir.⁵¹ Bu konu, *Şir'atü'l-İslâm*'ın en eski Türkçe mensur tercümesi olarak tesbit ettiğimiz Ebu'l-Mekârim Çırâğ Bey'in (öl. 833/1430) isteği üzerine yapılan tercümenin Nafizpaşa nüshasında eser sonunda da nakdedilmektedir. Bu nüshada, kabirlerin nakli meselesi Kâdîhân'dan (öl. 592/1196) alıntı yaparak açıklanmıştır.⁵²

Namazın Rükünleri Bahsi: Namazın rükünlerini insan, hayvan ve bitki makamları olarak yorumlayan şu beyitler de kaynak metinde olmayıp⁵³ Muhammed b. İbrahim'e aittir:

Başı boynu arkası egri ola

M63b

Belden alcaç olanı toğrı ola

⁴⁷ Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: TTK Yayınları, 1998), 1/80.

⁴⁸ İmâmzâde, *Şir'atü'l-İslâm*, thk. Muhammed Berekat, 114.

⁴⁹ Muhammed b. İbrahim, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)* (Manisa, 45 Hk 4981), 67a, 67b, 68a. Tesbih namazı için bk. Ebû Dâvûd, *Suneni Ebî Dâvûd* (Beirut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), “Tatavvu” 14 (No. 1297), 2/1297.

⁵⁰ İmâmzâde, *Şir'atü'l-İslâm*, thk. Muhammed Berekat, 274.

⁵¹ Muhammed b. İbrahim, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)* (Manisa, 45 Hk 4981), M200a.

⁵² *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Koleksiyonu, 319), 199b, 200a.

⁵³ İmâmzâde, *Şir'atü'l-İslâm*, thk. Muhammed Berekat, 110.

Ķāmeti şekli elifdūr bī-miṣāl
Hem rukū'ı dađı ola aña dāl

Pes kıyām oldı maķām insāniçün
Hem rukū' oldı maķām hayvāniçün

Bile insān olan insān hālını
Hem rukū'da bile hayvān hālını

Secdesinde fikr ide hāl-i nebāt
Ehl-i hāle böyle olur beyyināt

Mütercimın Özgün Kelime Tercihleri

Muhammed b. İbrahim'in kelime tercihindeki zenginliğini birçok beytinde görebiliriz. Dikkatimizi çeken bazı örnekler şunlardır:

Bir hadiste Kur'an'ın sık sık okunmaması halinde gönülden çıkıp unutulması, hayvanın ipini koparıp kaçmasına benzetilir.⁵⁴ Koyun, deve, sığır, at gibi dört ayaklı hayvanlar için kullanılan⁵⁵ ve kaynak metinde “ne'am”⁵⁶ olarak geçen kelimenin tercümesinde Muhammed b. İbrahim “at”ı tercih ederek kafiyesini oluşturmuştur. Bahtî ise, kaynak metindeki kelimeyi olduğu gibi almıştır.⁵⁷ Bigavî ise “deve”yi tercih ederek çevirisini yapmıştır.⁵⁸

Zire ol dilden çıkar kaçar katı M39a
Tiz geçer bendin bozup kaçan atı

Asıl metinde geçen “lā-yetesemme'u hemsen mine'l-bābi li-yektüme ta'āmeḥū”⁵⁹ ve “Yıyeceğini gizlemek için kapıdan gelen seslere kulak vermeye çalışmamalıdır.” anlamına gelen ibare, *Şir'a-i Manzūm*'da şöyle tercüme edilmiştir:

Taşra ayak şavtnı gözlemeye M122a
Ni'metini hırşıla gizlemeye

Muhammed b. İbrahim kaynak metindeki anlamı da muhafaza ederek “ayak şavtı” ifadesiyle diğer tercümelere farklı bir yol tercih etmiştir. Bahtî'nin çevirisi

⁵⁴ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir (Dâru Tavki'n-Necât, 1422, y.y.) “Kitâbu Fedâilil-Kur'ân”, 23, 4/1921; Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.) “İmân”, 228 (No. 790) 1/544.

⁵⁵ Ahterî Mustafâ Efendi, *Ahterî-i Kebîr*, haz. H. Ahmet Kırkkılıç - Yusuf Sancak. (Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 735.

⁵⁶ İmâmzâde, *Şir'atü'l-İslâm*, thk. Muhammed Berekat, 75.

⁵⁷ Bahtî, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm*, 45.

⁵⁸ Bigavî, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şeriyeye Bölümü, 387), 33a.

⁵⁹ İmâmzâde, *Şir'atü'l-İslâm*, thk. Muhammed Berekat, 173.

ise şöyledir: “Dağı seslemeye kapuyı cānā/Konuğdan ketm için me'küli hattā”⁶⁰ Bigavî'de ise tercüme şöyledir: “Ve ta'ām yiriken kimse gele diyü qorqusından kapuya kulağ urmaya. Eger kimse gelecek olurısa ta'āmı gizlemeye niyyet eylemeye”⁶¹

Cihat bahsinde şehidin vefat esnasındaki acısı anlatılırken kaynak metinde “karş”⁶² kelimesi geçmektedir. Sözlükte “cimdilemek, karınca ısırması ve pire ısırması”⁶³ anlamları verilen bu kelimenin tercümesi için Bahtî “pire ısırması”⁶⁴ tercih ederken, Bigavî “karınca ısırması”⁶⁵ tercih etmiştir. Muhammed b. İbrahim ise “cimdileme”yi tercih etmiş ve “avrat” kelimesini de kullanarak kendine özgü bir tasarrufta bulunmuştur:

Cimdilese bir kimesne 'avratı M311a
Bil şehidüñ ol kadardur zaḥmeti

Kaynak metinde geçen “yuhşine'z-zanne”⁶⁶ ifadesi Şir'a-i Manzûm'da “yaḥşi şanu” (M198a) ve “gökcek şanu” (M330b) olarak tercüme edilmiştir. “Kaymak” ve “sürçmek” anlamlarına gelen Türkçe “ḥayrınur” kelimesi, bir yerde Arapça “ḫadem” (M199a) ile kullanırken başka bir yerde ise Farsça “pā” (M267a) ile kullanılmaktadır. Ayrıca kaynak metinde peşpeşe gelen “yüväcihehü” ve “vechen”⁶⁷ kelimeleri “yüz-be-yüz” (6026) ve “rū-be-rū” (6032) kelimeleriyle tercüme edilmiştir. Bu örneklerde olduğu gibi mütercim, aynı anlam için farklı kelimeler tercih ederek tercümesini zenginleştirmiştir.

Kelime Açıklamaları ve Müteradif Kullanımı

Muhammed b. İbrahim metinde geçen birçok kelimenin anlamını bazen beytin içinde bazen de devamındaki beyitlerde vermektedir. Adeta tercümesini bir sözlüğe dönüştürmektedir. Muhammed b. İbrahim, kaynak metinde geçen kelimeleri önce manzum metnine dâhil ediyor, daha sonra ise tercümesini yapıyor. Aynı anlamı farklı kelimelerle pekiştirip zenginleştirdiği gibi kelime tekrarından da metnini kurtarıyor. Mütercimin Türkçe, Arapça ve Farsça'ya olan hâkimiyetini, kelime seçiminde ve müteradif kullanımında rahatlıkla görebilmekteyiz

Hem sibāḥat eyle ta'lim iy peder M251b
Ya'nî yüzmek şuda bilsün ol piser

Künyet idi çün Ebū Zifān aña M224b
Dir konuğlar atası insān aña

⁶⁰ Bahtî, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm*, 128.

⁶¹ Bigavî, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm* (Ali Emirî Şeriyeye, 387), 75b.

⁶² İmâmzâde, *Şir'atü'l-İslâm*, thk. Muhammed Berekat, 385.

⁶³ Ahterî, *Ahterî-i Kebîr*, 473.

⁶⁴ Bahtî, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm*, 305.

⁶⁵ Bigavî, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm* (Ali Emirî Şeriyeye, 387), 168a.

⁶⁶ İmâmzâde, *Şir'atü'l-İslâm*, thk. Muhammed Berekat, 272, 403.

⁶⁷ İmâmzâde, *Şir'atü'l-İslâm*, thk. Muhammed Berekat, 325.

<i>Sözi söyle halka kim āsān ola Tuta dilde yūsriile ihsān ola</i>	M25a
<i>Hemm ü hüznü nefy ider tāhir libās Ya'nî gūşşa ğam kımaz eyile sipās</i>	M137a
<i>Her libāsuñ efdālū aña kāmīş Sen de gönlek geymege olıgı harīş</i>	M61a
<i>Bu durur ğazzu'l-başar iy nūr-ı 'ayn Yum gözünü tā saña gelmeye şeyn</i>	M150b
<i>Dahı olsa bir kimesne mübtelā Ya'nî gelse başına anuñ belā</i>	M77a
<i>Kāse-i ahsende ola her ta'ām Ya'nî zarfı gökcek ola hem tamām</i>	M225b
<i>Eymeneler her biri andan müdām Ya'nî erden kırkalar her şubh u şām</i>	M262b
<i>Dimesün hem var fülāna iştiḥā İstesünler isteyenler milḥ u mā Ya'nî tuzı suyu kılsa ger taleb Cā'iz oldu zire var aña sebeb</i>	M230a
<i>Seyf-i meslūl kimseye şunma saķın Ya'nî kınsuz kılcı virme hemin</i>	M283a
<i>Müsteḥabdur hem kefen tecmür ola Ya'nî hoş-büyula ol tedbir ola</i>	M338b

Muhammed b. İbrahim, bazı kelime ve kavramları kaynak metinden bağımsız olarak şöyle açıklamaktadır:

<i>Gün tütulsa didiler aña küsūf Ay tütulsa didiler aña ḥusūf</i>	M72b
<i>Sür'atıla yilmege neslān dinür Kaçar andan 'aczile keslān dinür</i>	M193a
<i>Mazmaza oldur ki aķzın çalkaya Birisı oldur ki burnın yayķaya</i>	M52a

Yolculuğa çıkan birisinin yanına alması gereken eşyalar zikredilirken mütercim kaynak metindeki her kelimeyi⁶⁸ tek tek şöyle açıklanmaktadır:

⁶⁸ İmāmzāde, Şir'atü'l-İslām, thk. Muhammed Berekat, 259-260.

*Bir niçe nesne olur bulmak gerek
Lâzım olur yolda ol almak gerek*

M185a - M185b

*Biri şîşe yağışın ala bile
Cehd ide bula yağın ala bile*

*Biri şâne lihyesin tesrih ider
Hall ider işkâlini tefrih ider*

*Sürmedândur birisi iy nûr-ı 'ayn
Çekse andan göze gelmez bâr-ı ğayn*

*Birisi anuñ dağı oldu sivâk
Degdügi mevzi' olur aşlıla pâk*

*Birisi şındu ağızını yumar açar
Her ne girse ağızına iki biçer*

*Birisi anuñ dağı şorsañ nedür
Saña seni 'arz ider âyinedür*

*Birisi kaşuñ bigi olmuş kemân
Toğrı atar tokunan geçer hemân
Birisi dilüñ gibi diler kılıc
Anı şalsañ düşmene böler kılıc*

*Hem 'imâme birisi İslâm şî'âr
Anı gören ider aña i'tibâr*

*Birisi na'leyn anuñ biner yürür
Anuñ üzre hâcetin ekşer görür*

*İgne iblik zarfını almak gerek
Kāv u cakmak kaydını kılmak gerek*

*Dağı yağdan edviye ala bile
Kendüye hem ğayrına nâfi' bile*

Arapça ve Farsça İbareler, Beyitler ve Mülemmâlar

Muhammed b. İbrahim, Şir'atü'l-İslam'ı tercüme ederken ustalığını Türkçede göstermiş ve döneminin dilini zengin bir şekilde eserine aktarmıştır. Türkçenin yanında Arapça ve Farsça ile de şiir yazabilen şair, eserine Arapça, Farsça ve Türkçeden oluşan 20 beyitlik mülemma bir kaside ile başlamaktadır. 8442 beyitlik eserinin birçok yerinde Arapça ve Farsça beyitlere rastlarız. Ayrıca Arapça-Farsça, Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe mülemmalar ve mısra içinde Arapça ibareler de eserde yer bulmuştur.

Aşağıdaki beyitler tamamen mütercime aittir:

<i>Ger dilerseñ ola ecriñ ber-devām</i> <i>Ber-Nebī gū eş-şalātü ve's-selām</i>	M45b
<i>Yirde gökde çünki sensin bī-gümān</i> <i>Minke nercü raḥmeten yā Ze'l-emān</i>	M190a
<i>Ḳad teberrā'l-Ḥaḳḳu 'ammā yüşrikün</i> <i>Ḳad teneḥḥā 'an-ṭarīḳin mühlükün</i>	M13b
<i>Lev-'araḫte Ḳul hüve'l-ḫaḳḳu'l-mübīn</i> <i>Lev-'alimte Ḳul hüve'l-ḫaḳḳu'l-yakīn</i>	M252b
<i>Daḫı diñle ol Resül-i Kırdıgār</i> <i>Feyz-i raḥmet bād ūrā bī-şümār</i>	M310a
<i>Fe'zürühu beyne ḳavmin gāflin</i> <i>Tā şomā taḫşin ḳoned Rūḫu'l-emīn</i>	M75b

Mütercim aşağıdaki beyitlerin birinci mısrasını kaynak metinden⁶⁹ alırken ikinci mısralarını kendi telif etmiştir:

<i>Daḫı oldur ma'deye olan dibāğ</i> <i>Fe'külühü leyse lī ille'l-belāğ</i>	M129a
<i>Şuyı anuñ gözlere olur şifā</i> <i>İhteḫvā nef'an keşīran ḳad keḫā</i>	M131a
<i>Bulunur her ḳarn içinde sābıḳün</i> <i>Yerteḫi bi'l-ḫayrı minhum lāḫıḳün</i>	M16a

Aşağıda gelen iki beyit, kaynak metinde sadece “Eḫḫāli ḫişālī'l-mü'mini eş-samtü”⁷⁰ ve “Ve yükşiru'd-du'ā'e mā-baḳīye ḫāliyen”⁷¹ ifadeleri ile geçmektedir. Beyitlerdeki koyu bölümler mütercime aittir:

<i>Mü'minüñ eḫḫāl ḫişālın bil süḳüt</i> <i>Yessera'llāhü lenā ḫaḳḳa'ş-şübüt</i>	M154b
<i>Ḫāli oldukça ḳılursa ger du'ā</i> <i>Ḳul lehü ḫaḳḳan ecābe men sa'ā</i>	M190a

Kaynak Metinden Bağımsız Beyitler ve Mısralar

Muhammed b. İbrahim, tercümesinde kaynak metne sadakatini korurken kendi muktesebatıyla tasarruflarda da bulunmuştur. Birçok beyit ve birçok beytin birinci ya da ikinci mısrası ona aittir. Bu durum Muhammed b. İbrahim'in tercümesini

⁶⁹ İmâmzâde, *Şir'atü'l-İslâm*, thk. Muhammed Berekat, 186, 189, 47.

⁷⁰ İmâmzâde, *Şir'atü'l-İslâm*, thk. Muhammed Berekat, 227.

⁷¹ İmâmzâde, *Şir'atü'l-İslâm*, thk. Muhammed Berekat, 264.

Şir'atü'l-İslam'ın diğer manzum çevirileri arasında en hacimli hale de getirmiştir. Tercümesine kendi ifadelerinin de katarak şairliğini ortaya koymuştur.

Şaire ait olan beyitler: Muhammed b. İbrahim'e ait olan beyitlerden bazıları şunlardır:

Sünnetinden bir müvecceh söz işit M15a
Ac kulağū cān gözin rüşen işit

İy şafâdan nüş iden cām-ı vefâ M20a
Ķad şefâke'l-ĶaĶku hevnen bi'l-'afâ

Zire gitmez hâtırından tâ ebed M254b
Atasından gördüğün işler veled

Ķad teberrâ zâtühü 'ammâ-yüĶâl M12b
Ķul hüva'llâhü 'alimün bi'l-me'âl

Şaire ait olan mısralar: İkinci ya da birinci mısrası tamamen Muhammed b. İbrahim'e ait olan birçok beyit vardır. Daha çok ikinci mısralar şaire aittir. Bazen şair, kendi telifi olan mısrasını birinci sıraya almaktadır. Koyu olanlar şaire aittir:

LoĶmasın küccük Ķıla çok çeyneye M119b

Vire ma'de çölmegine kaynaya
Ya'nî añar 'aybıla Ķardaşını M159a

Âşikâre tatsuz eyler aşını

Ehl-i nâruñ hilyesi oldu demür M142a
YaĶdı cānın Ķıldı cismın şan kömür

Yine sünnet çeşmesinden akdı şu M353a
Kim ziyâret Ķaşd ider alsun vuđū

Şayd-ı Ķalb-i zevc için ol nâzenin M242b
Şâne birle çin ide saçı için

Ger başuñda varısa tâc-ı kerem M284a
Başma hayvân üstine şaĶın Ķadem

Fasıl Başları, Fasıl Sonları, Salavatlar, Dua ve Münacat Beyitleri

Muhammed b. İbrahim'in edebî yönünü ve şairliğini kendine ait olan fasıl girişlerindeki beyitlerde ve fasıl sonlarındaki münâcât, dua ve salavat beyitlerinde belirgin olarak görürüz. Muhammed b. İbrahim, fasıl başlarında "iy" diyerek muhataba seslenir ve kaynak eserden bağımsız olarak öncelikle kendi beyitlerini nazmeder. Fasıl sonlarında ise dinleyenlerinden salavat talep eder. Bu salavatlar çoğu yerde Farsça beyit olarak yer alırken bazı yerlerde ise Türkçe beyit, Türkçe-Farsça ya da Türkçe-Arapça mülemma beyitler olarak geçmektedir. Aynı zamanda manzum hadis tercü-

mesi olarak da kabul edebileceğimiz *Şir'a-i Manzûm*'da her hadisin ardından Peygamber Efendimize (s.a.v.) ve diğer peygamberlere salavat getirilmektedir. Fasil sonlarının çoğunda salavatlardan önce münacat ve dualar yer almaktadır. Bu dua ve münacatlar, kimi yerde kaynak esere dayanırken kimi yerlerde ise, mütercimim kendi telifi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muhammed b. İbrahim, güneş ve ay tutulmasına dair olan fasla kendi telifi olan şu dört beyitle giriş yapmaktadır:

İy Huḍā'dan isteyen 'avn ü 'atā M72b
Yağsa yağmur el götüir eyle du'ā

Ol zamān maḳbūl olur budur haber
İste hayrı olmasun dirseñ zarar

Yağmasa yağmur kesilse bir zamān
El-emān min-sū'inā şümme'l-emān

Gün gibi rüşen cemālün ũonmasun
Ay bigi alnuña 'işyān ũonmasun

Şir'a-i Manzûm'da fasillar birbirine salavatla bağlanmıştır. Arapça, Farsça ve Türkçe olarak farklı şekillerde salavat beyitleri geçmektedir:

Ger be-ḫ'āhī baḫt u devlet ber-devām M17b
Ber-Nebī gū eş-şalātü ve's-selām

Ger dilerseñ ola ecriñ ber-devām M213a
Ber-Nebī gū eş-şalātü ve's-selām

Ümmetinün çün Şeft'i ol hümām M72b
Aḳbilūhu bi's-şalāti ve's-selām

Umaruz şefkat ide hayru'l-enām M223a
Diñ diyelüm eş-şalātü ve's-selām

Muhammed b. İbrahim, kardeşlik ve dostluk fasılını kendine ait olan şu münacat beyitleriyle bitirmektedir:

Yā İlähī rahmetüñdür bi'-aded M218b
Gelmişüz biz 'āşiler ister meded

Ḥ'ān-ı lutfuñ birle ũoyla ᩁlları
Cennetüñde ᩁoca ᩁavrā ᩁolları

Rüşen eyle gözlerin görsün cemāl
ᩁahr elile olmasunlar pāyimāl

Ol ᩁabib'ün ol Resül'ün yā Refi'
Olsun 'āşi ᩁullara yarın şefti

*Her kim âmîn diye ola ol emîn
Tâ ki rahmet ide bize ol Mu'în*

*Ger be-ḥ'âhî baht u devlet ber-devâm
Ber-Nebî gû eş-şalâtü ve's-selâm*

Kaynak Eserden Metni Aktarılan Ayet ve Hadislerin Manzum Tercümeleri

Şir'a-i Manzûm, ayet ve hadisler ışında yazılan Şir'atü'l-İslam'ın manzum bir tercümesidir. Dolayısıyla bu eser, ilmihal ve ahlak kitabı olmasının yanında manzum hadis ve manzum Kur'an meali özelliği de taşımaktadır. Muhammed b. İbrahim, kaynak metinde yer alan ayet ve hadis metinlerini verdikten sonra nazma çekmektedir. Ayet ve hadis metinlerinin manzum metni takip ettiği yerler de bulunmaktadır.

Kemâ kâle'llâhu Te'âlâ: "Ve lev-ennehüm şaberü ḥattâ taḥruce ileyhim le-kâne ḥayran lehüm."⁷²

Ḥaḳ Te'âlâ nitekim emr eyledi M22b
Ol Ḥabîb'e rahmet idüp söyledi

*Geldi bir kavm nâ-gehân Peyğamber'e
Kim buluşmak dilediler Rehber'e*

*Ḥaḳ didi anlar eger şabr ideler
Sen çıkınca turalar hayr ideler*

*Anlara ḥayr ola böyle eylemek
Lâyîḳ ola emr-i Ḥaḳḳ'ı söylemek*

Fe-fi'l-ḥadîsi: "İnne racülen le'ane nâḳaten lehü fe-ḳâle'n-Nebiyü şalla'llâhü 'aleyhi ve selleme eyyühe'l-lâ'inü nâḳatehü aḥrichâ 'annâ fe-ḳad ücibte fiḥ."⁷³

Bu ḥadîsde nakl olur ḥayru'l-enâm M285b
Ḳul 'aleyhi eş-şalâtü ve's-selâm

*La'net itdi bir kişi nâḳasına
El yapışdı lâ-cerem yaḳasına*

*Ol Nebî ol dem aña kıldı ḥitâb
Ol ḥitâbda eyledi aña 'itâb*

*Eyyühe'l-lâ'in çıkarḡıl nâḳa'ı
Vâcib itdün saña faḳr u fâḳa'ı*

Ve fi'l-ḥadîsi: "Uzzibeti'mra'etün fi-hirretin emsekethâ ḥattâ mätet mine'l-cü'i fe-lem tekün tuḡ'imühâ ve lâ-türsilühâ te'külü min-ḥaşâş'i'l-arḡi."⁷⁴

⁷² Onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselardı, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Hucurât Suresi 49/5.

⁷³ Bezzâr, *Musned*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah vd. (Medine: Mektebetü'l-Ulûmi ve'l-Hikem, 2009), 15/91.

⁷⁴ İmâmzâde, *Şir'atü'l-İslâm*, thk. Muhammed Berekat, 362; Buhârî, "Musâkât", 10, 2/834; Muslim, "Selâm", 151 (Nr. 2242), 4/1760.

Didi bir zen başına geldi 'azāb
Kılduğičün bir kediyе çok 'ikāb M285a

Bağladı ac u şusuz oldu helāk
Aclıgından oldu cismi cümle hāk

Komadı kim vara yiye ol gidā
Pes bu yolda cānını kıldı fidā

Ol sebebden buldı 'avrat çok 'azāb
Yandı cismi odıla oldu türāb

Muhammed b. İbrahim, bazen kaynak eserdeki ayet ve hadislerin metnini vermeden de tercüme etmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir:

Şavtnı ref itmeye ifrātıla M37a

Katı alcağ itmeye ihbātıla
Şavtı evsağ eylemek evlā ecel

Hem huşū'-ı kılbine oldur edel⁷⁵

Dağı tahkik Hağ Te'ālā iy peğer M37b

Medhi ider bir kavmi ki_anlaruñ meger

Üstine āyāt okundu ber-tamām

Secde kılup ağladılar ve's-selām⁷⁶

Ümmet idi gecdiler kurbet bulup M10b

Din yolında kesb idüp 'uzlet bulup

Kesbünü gör fāriğ ol itme su'āl

Anlar a'māline senden yok mağāl⁷⁷

Hağ Te'ālā ehl-i haşyet vaşfını M35b

Añdı Qur'an içre anlar havfını

Ya'ni tāli Tengri'den haşyet ider

Ürperür anuñ cülüdi ser-be-ser

Yumşar andan bil cülüdüla kütüb

Rabbenā va'ğfir lenā sū'e'l-'uyüb⁷⁸

Muhtekir mel'un didi fağru'l-kirām M109b

⁷⁵ İmâmzâde, Şir'atü'l-İslâm, thk. Muhammed Berekat, 73. (De ki: "(Rabbinizi) ister Allah diye çağırın ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O'nundur." Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut. İsrâ, 17/110)

⁷⁶ İmâmzâde, Şir'atü'l-İslâm, thk. Muhammed Berekat, 74. (Kendilerine Rahmân'ın ayetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı. Meryem, 19/58) (Şir'a-i Manzūm'da sadece "harrü sücceden ve bükiyyen" şeklinde geçen ayetin tercümesi burada daha geniş yapılmıştır.)

⁷⁷ İmâmzâde, Şir'atü'l-İslâm, thk. Muhammed Berekat, 39. (Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz. Bakara, 2/141)

⁷⁸ İmâmzâde, Şir'atü'l-İslâm, thk. Muhammed Berekat, 71. (...Rablerinden korkanların derileri (vücutları) ondan dolayı gerginleşir. Sonra derileri de (vücutları da) kalpleri de Allah'ın zikrine karşı yumuşar... Zümer, 39/23)

Sakla yâ Rabb olmasun sū'e'l-makām⁷⁹

Kenze beñzer 'ilm-i "lā-yenfa' didi M19b
Behre virmez ya'nî lā-yeşba' didi⁸⁰

Kaynak Eserden Aktarılan Ayet ve Hadislerden İktibaslar

Aşağıda verdiğimiz örnekler, kaynak eserden Şir'a-i Manzûm'a aktarılan ayet ve hadis metinlerinden iktibas edilmiştir.

Ḳāle 'ilmen Rabbi zidnî ol Ḥabîb⁸¹ M22a

Sen de diğil derdüñe ola ṭabîb

Ḥaḳ Te'ālā didi yiter rehnümün M36b

Lā yemessühü ille'l-muṭṭahharün⁸²

Daḫı bir gün Enes'e didi Resül M166b

Yâ ze'l-üzneyn istemi' minne'l-vuşül⁸³

Didi 'âlem faḫrı Allāh rahmeti M251a

Bâdirü evlâdeküm bi'l-künyeti⁸⁴

Ancılayın fitne'i bildi didi M266b

Mā-teraktü fitneten ba'di didi⁸⁵

Mütercimim Kendi Telifi Olarak İktibas Ettiği Ayet ve Hadisler

Aşağıda verdiğimiz beyitler mütercimim kendi muktesebatıyla yaptığı iktibas örnekleridir:

Cā'e fi'l-Ḳur'āni emran fe'ttekū M85b

Len tenālū'l-birra ḥattā tünfiḳū⁸⁶

⁷⁹ İmâmzâde, Şir'atü'l-İslâm, thk. Muhammed Berekat, 159; İbn Mâce, "Ticârât", 6 (No. 2153), 2/728. (Şir'atü'l-İslâm'da "El-muḥtekeru mel'ünun" şeklinde sadece hadis metni vardır. Beytin diğer kısımları mütercimim telifidir.)

⁸⁰ İmâmzâde Muhammed b. Ebî Bekr, Şir'atü'l-İslâm, thk. Muhammed Berekat, 52; Ahmed b. Hanbel, *Musned* (Kâhire: Muessesetu Kurtuba, ts.), 2/499; Kudâî, *Musnedu's-Şihâb*, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Beirut: Muessesetu'r-Risâle, 1986), 1/180.

⁸¹ İmâmzâde, Şir'atü'l-İslâm, thk. Muhammed Berekat, 55. (Ve ḳul Rabbi zidnî 'ilmen: De ki, Rabbim ilmimi artır. Tâhâ Suresi, 20/114)

⁸² İmâmzâde, Şir'atü'l-İslâm, thk. Muhammed Berekat, 72. (Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir. Vâkıa Suresi, 56/79.)

⁸³ İmâmzâde, Şir'atü'l-İslâm, thk. Muhammed Berekat, 239; Tirmizî, *el-Câmi'us's-Sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), "el-Birr ve's-Sıla", 57 (Nr. 1992), 4/358; Tirmizî, *eş-Şemâil* (Beirut: Muessesetu'l-Kutubi's-Sakâfiyye, 1412), 193.

⁸⁴ İmâmzâde, Şir'atü'l-İslâm, thk. Muhammed Berekat, 326; Kaynak metinde ve hadis kaynaklarında "Bâdirü evlâdeküm bi'l-künâ" olarak geçer. Bk. İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Du'afâi ve'l-Metrûkîn*, thk. Muhammed İbrâhim Zâyid (Haleb: Dâru'l-Va'y, 1396), 1/272.

⁸⁵ Kaynak metinde ve hadis kaynaklarında "Mā-teraktü ba'di fitneten" olarak geçer. Bk. İmâmzâde, Şir'atü'l-İslâm, thk. Muhammed Berekat, 341; Buhârî, "Nikâh", 18, 5/1959; Muslim, "Rikâk", 97 (Nr. 2740), 4/2097.

⁸⁶ Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda *harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz*. Her ne harcarsanız Allah onu bilir. Âl-i İmrân Suresi, 3/92.

Nitekim böyle kıldı ol Ḥabīb Lā-cerem oldu aña fetḥun karīb ⁸⁷	M303b
Böyle giden kavmiçün oldu ḥiṭāb Lā yekūnū ke'llezīne_ūtu'l-kitāb ⁸⁸	M43b
Her birinden iktibās it sen 'ulūm Ki_olmayasın min-cehūlin min-zalūm ⁸⁹	M129a
Vakti gelse mālına vire zekāt Borc ödenir bâkıyātün şālīḥāt ⁹⁰	M8a
Yığ behāyim şol kişiden yoq 'amel Cā'iz oldu şānına bel hūm eḍāl ⁹¹	M17a
Daḥı şer'uñ şārī'i Ol'dur mübīn Ol şırāta müsta'in dir ihdīnā ⁹²	M1b
Bunların mercī'leri bilmek Ḥaḳ'ı Oḳı sübhāne'llezi esrā oḳı ⁹³	M18a
Zīre ismi ekşer olmaz fā'ide Rabbenā enzil 'aleynā mā'ide ⁹⁴	M66b
Rāh-ı Ḥaḳ'da her biri necm-i hüdə Raḥmet itsün her birine Ol Ḥudā ⁹⁵	M2a

⁸⁷ Seveceğiniz başka bir kazanç daha var: Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih (Mekke'nin fethi). (Ey Muhammed!) Mü'minleri müjdede! Saf Suresi, 61/13.

⁸⁸ Kaynak metinde ayetin sadece baş kısmı verilmiştir. İktibas edilen kısım kaynak metinde yoktur. (İman edenlerin Allah'ı zikretmekten ve inen haktan dolayı kalplerinin saygı ile ürpermesinin zamanı gelmedi mi? Daha önce kendilerine kitap verilip de üzerinden uzun zaman geçen, böylece kalpleri katılaştıranlar gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu fasık kimselerdir. Hadid Suresi, 57/16)

⁸⁹ Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir. Ahzâb Suresi 33/72.

⁹⁰ Mallar ve evlatlar, dünya hayatının süsüdür. Bâkî kalacak sâlih ameller ise, Rabbinin katında, sevap olarak da ümit olarak da daha hayırlıdır. Kehf, 18/46.

⁹¹ Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmış olduk. Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler; kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır. (Arâf, 7/179)

⁹² Bizi doğru yola ilet. (Fatiha, 1/6)

⁹³ Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir. (İsra, 17/1)

⁹⁴ Meryem oğlu İsa, "Ey Allahım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandırılanların en hayırlısıdır" dedi. (Maide, 5/114)

⁹⁵ "Ashâbım yıldızlar gibidir. Hangisine tâbi olsanız hidayete erersiniz." Bk. Âcürri, eş-Şerîa (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1999), 4/1690; İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed, Câmi'u Beyân'il-İlmi ve Fadlihî, thk. Ebi'l-Eşbâl ez-Zuheyrî (Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1994), 1/255, 2/898, 907, 913, 923, 925.

Buncılâyn bir kişi ger görmeye
'İlme tâlib Şin'e vara ıırmaya⁹⁶

M24a

Sonuç

Şir'a-i Manzûm, Buharalı âlim İmâmzâde'nin (öl. 573/1177) Arapça olarak telif ettiği *Şir'atü'l-İslam*'ın manzum bir tercümesidir. Eser, Eceabatlı Muhammed b. İbrahim tarafından Hicri 911'de Türkçeye çevrilmiştir. *Şir'a-i Manzûm*, 8.442 beytiyle Türk Edebiyatı'nın en hacimli manzum ilmihalidir. Ayrıca dil ve muhteva zenginliği açısından da kıymetli bir eserdir.

Şir'a-i Manzûm, Bâyezîd-i Velî olarak da anılan, ilim ve takvâ sahibi Sultân II. Bâyezîd'e (1481–1512) ithaf edilmiştir. Bu uzun mesnevîde bir Müslümanın hayatı için elmas kıymetinde tavsiyeler bulunmaktadır. *Şir'a-i Manzûm*, edebî edebiyatı kendisinde cem etmiş kıymetli bir mesnevîdir. Ahmet Kartal Hocamızdan ilham alarak ifade edecek olursak; *Şir'a-i Manzûm*, Doğu'nun hayat hikâyesidir. İslam'ın edeblerini şiir diliyle bize sunan bu eser, dil açısından Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini yansıtmaktadır.

Şir'a-i Manzûm'un bugüne kadar 6 adet nüshası tespit edilebilmiştir. Manisa, Los Angeles ve Diyanet nüshaları ilk defa bu çalışmamızla ilim dünyasına duyurulmuştur. Agâh Sırrı Levend'in zikrettiği Fahri Bilge nüshasına ise ulaşamamıştır. Ahmet Aydın tarafından eserin bir kısmı üzerine 2016 yılında yapılan yüksek lisans çalışmasında sadece Yazma Başlıklar nüshası ile *Osmanlı Müellifleri*'nde bahsi geçen Hacı Mahmud nüshası kullanılmıştır. Devam eden doktora tezimizde tenkitli metin için Manisa, Los Angeles ve Hacı Mahmud nüshaları seçilmekle birlikte diğer nüshalardan da istifade edilmektedir.

Kaynak eserden bağımsız olarak *Şir'a-i Manzûm*'a eklenen bazı konular, mütercimmin telifi olan mısra ve beyitler, *Şir'a-i Manzûm*'u hacim olarak genişletmiş ve esere telif hususiyeti de kazandırmıştır. Mütercimin katkıları kaynak metinle tam bir uyum arz etmektedir. Bu katkıların yanı sıra büyük oranda kaynak metne bağlı kalan şair, kaynak metindeki ifadeleri edebî bir üslup içerisinde Türkçemize aktarmıştır. Agâh Sırrı Levend'in tercüme konusunda yaptığı dördü tasnifinden ikisini birleştirecek olursak; *Şir'a-i Manzûm*'un "Aslına uygun ve genişletilmiş çeviriler"den olduğunu söyleyebiliriz.

Etik Beyan / Ethical Statement

Yazar / Author

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Necati İşler

⁹⁶ "İlim Çin'de bile olsa talep ediniz." Bk. Beyhakî, *Şuabu'l-İmân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410), 2/253.

Kaynakça

- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 22. Basım, 2011.
- Acılûnî. *Keşfü'l-Hafâ ve Muzilü'l-İlbâs Amme'stehera Mine'l-Ehâdîsi Alâ-Elsineti'n-Nâs*. 2 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, 1351.
- Âcûrrî. *eş-Şerîa*. 5 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1999.
- Ahmed b. Hanbel. *Musned*. 6 Cilt. Kâhire: Muessestu Kurtuba, ts.
- Ahterî, Mustafa Efendi. *Ahterî-i Kebîr*. haz. H. Ahmet Kırkkılıç - Yusuf Sancak. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Akçiçek, Abdülkadir. *Müslümanın Görgü Kitabı Şir'atü'l-İslâm*. İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1978.
- Alî Oğlu Süleymân. *Lezzetü'l-İslâm*. Ankara: Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A, 4781.
- Arpağuş, Hatice Kelpetin. "İlmihal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/139-141. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Arpağuş, Hatice Kelpetin. "Bir Telif Türü Olarak İlmihal: Tarihî Geçmişi ve Fonksiyonu". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 22/22 (2002), 25-56.
- Aydın, Ahmet. *Mehmet b. İbrahim'in Manzûm Şir'atü'l-İslâm Tercümesinin Metin ve Tahlili (İlk On Beş Fasil)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Aynacı, Mediha. *Osmanlı Kuruluş Dönemi Türkçe İlmihal Eserleri Çerçevesinde İlmihallerin Fıkhî Yönden Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Ayverdi, İlhan. *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*. 3 Cilt. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2006.
- Bahtî. *Şir'atü'l-İslâm Tercümesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Ağah Sırrı Levend, 492.
- Bahtî. *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm*. İstanbul: Mustafa Efendi Matbaası, 1293.
- Beyhakî. *Şuabu'l-İmân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410.
- Bezzâr. *Musned*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah vd. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûmi ve'l-Hikem, 2009.
- Bigavî, Hacı Ahmed b. Seyyid. *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm*. Ankara: Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 30.
- Bigavî, Hacı Ahmed b. Seyyid. *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Şeriyeye Bölümü, 387.
- Brill, E. J. vd.. *Islamic Collections - Catalogue 510*. Leiden: 1979.
- Brill, E. J.. *Oriental Manuscript - Catalogue 555*. Leiden: 1986.
- Brockelmann, Carl. *Geschichte Der Arabischen Litteratur, Supplementbande*. 3 Cilt. Leiden: Brill, 1937-1942.
- Buhârî. *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir. 9 Cilt. Dâru Tavki'n-Necât, y.y., 1422.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Câmi'u's-Şürûh fî-Şerhi Şir'ati'l-İslâm*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Bağışlar Koleksiyonu, 862.
- Câmi'u's-Şürûh Şerhü Şir'atü'l-İslâm*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler Bölümü, 005631.
- Cici, Recep. "İmâmzâde Muhammed b. Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/210. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Çelebioğlu, Amil. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: MEB Yayınları, 1998.
- Dağ, Hakan. *Âbidî Ravzatü'l-İslâm (Giriş - İnceleme - Metin - Sözlük - Tıpkıbasım)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Ebû Dâvûd. *Sunenü Ebî Dâvûd*. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.

- Günal, Zerrin. "Ece Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/380. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Güntan, Zekiye. *XIX. Yüzyıl İstanbul Mutasavvıflarından Muhammed Murad Nakşibendî ve Hülâsatü'ş-Şürûh İsimli Mesnevî Şerhinden İlk 1001 Beytin Tahlili*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Hasanov, Sefer. "Kurd Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ek Cilt 2/93-94. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/terceme-i-siratul-islam/10301> Erişim 29.06.2020
- <http://www.lugatim.com> Erişim 03.02.2020
- <http://www.tebdiz.com> Erişim 03.02.2020
- <https://makhtota.ksu.edu.sa/makhtota/4212/1> Erişim 02.07.2020
- https://www.alukah.net/manu/files/manuscript_3490/makhtot.pdf Erişim 02.07.2020
- <https://yazmaeserler.diyaret.gov.tr/details?id=13585> Erişim 15.07.2019
- <https://yazmaeserler.diyaret.gov.tr/details?id=2689> Erişim 13.07.2019
- <https://yazmaeserler.diyaret.gov.tr/details?id=3465> Erişim 17.08.2019
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *Câmi'ü Beyân'l-İlmi ve Fadlihî*. thk. Ebî'l-Eşbâl ez-Zuheyri. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1994.
- İbn Hibbân. *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Du'afâi ve'l-Metrûkîn*. thk. Muhammed İbrâhim Zâvid. 3 Cilt. Haleb: Dâru'l-Va'y, 1396.
- İbn Mâce. *Sunenu İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, ts.
- İmam Mustafa. *Şir'atü'l-İslam Tercümesi*. İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 1875.
- İmam Mustafa. *Şir'atü'l-İslam Tercümesi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, 270.
- İmânzâde, Muhammed b. Ebî Bekr. *Şir'atü'l-İslâm*, thk. Muhammed Berekat. İstanbul: Erenler Vakfı Yayınları, 2018.
- İmânzâde, Muhammed b. Ebû Bekir. *İslâm Ahlâk ve Âdâbı (Şir'atü'l-İslâm)*. haz. Fazilet Neşriyat Araştırma Heyeti. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011.
- Kadri, Hüseyin Kazım. *Büyük Türk Lugatı*. 4 Cilt. İstanbul: Devlet Matbaası-Maarif Matbaası-Cumhuriyet Matbaası, 1927-1945.
- Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-Zunûn an-Esâmî'l-Kütübi ve'l-Fünûn*. çev. Rüştü Balci. 5 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.
- Kavakcı, Yusuf Ziya. *XI. ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mavara'al-Nahr İslam Hukukçuları*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1976.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemül-mü'ellifin: Terâcimü Muşannifi'l-Kütübi'l-'Arabiyye*. 13 Cilt. Dimaşk: 1957-1961.
- Kudâi. *Musnedü'ş-Şihâb*. nşr. Hamdî Abdulmecîd es-Selefi. 2 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1986.
- Leknevî. *el-Fevâ'idü'l-Behiyye*. nşr. M. Bedreddin Ebû Firâs. Kâhire: 1324.
- Levend, Agâh Sırrı. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları-II*. Ankara: TTK Yayınları, 2016.
- Levend, Agâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi(1-2)*. Ankara: TTK Yayınları, 1998.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî*. haz. Nuri Akbayır, Seyit Ali Kahraman. 6 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Muhammed b. İbrahim. *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)*. Kahire: Mısır Millî Kütüphanesi, Fikhî-Türkî-Talat Bölümü, 68.
- Muhammed b. İbrahim. *Ser'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)*. Los Angeles: Kaliforniya Üniversitesi Los Angeles Kütüphanesi, Türkçe Elyazmaları Bölümü 1600-1900 LSC.0896 Box: 30/83.

- Muhammed b. İbrahim. *Şir'atü'l-İslâm Tercümesi (Şir'a-i Manzûm)*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, 1592.
- Muhammed b. İbrahim. *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)*. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 4981.
- Muhammed b. İbrahim. *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, 4193.
- Muhammed b. İbrahim. *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm (Şir'a-i Manzûm)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler Bölümü, 005232-1.
- Müslim. *el-Câmi'us-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Özel, Ahmet. *Haneî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Öztürk, Seyfullah. *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm (Metin-Gramatikal Dizin)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Pala, Ali İhsan. "Mısır Millî Kütüphanesi'nde Bulunan Fıkıhla İlgili Türkçe Yazma Eserler". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 437-454.
- Seyyid Alizâde. *Mefâtihü'l-Cinân ve Mesâbihü'l-Cenân*. Saraybosna: Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, 6766.
- Seyyid Alizâde. *Şir'atü'l-İslâm: İslâm Yolu*. çev. Lutfullah Uyan - A. Faruk Meyan. İstanbul: Çelik Yayınevi, 1980.
- Şenseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317.
- Şenocak, İhsan. *Kudemâ Meclisi*. İstanbul: Hüküm Yayınları, 2016.
- Tatlı, Bekir. "Türk-İslâm Davasının Büyük Mütefekkeri Mehmet Feyzî Efendi (öl. 1989) ve Türk Dünyasına Birlik Reçetesi: İslâmiyet Ruhumuz, Türklük Bedenimizdir". *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması Bildirileri*. *Eskişehir* 26-28 Mayıs 2014. 2/669-696. Eskişehir: Türk Dünyası Vakfı Yayınları, 2014.
- Terceme-i Şir'atü'l-İslâm*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Koleksiyonu, 319.
- Terceme-i Şir'atü'l-İslâm*. Ankara: Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A, 8980.
- Tirmizî. *el-Câmi'us-Sahîh*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 5 Cilt. Mısır: Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975.
- Tirmizî, eş-Şemâil. Beyrut: Muessetu'l-Kutubi's-Sakâfiyye, 1412.
- Ziriklî, Hayruddîn. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.

Resim 2: Los Angeles Nūshası 1b sayfası.

Resim 3: Hacı Mahmud Nüshası 1b sayfası.